

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

לימודי אנגלית בגיל הרך ובכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי

מוגש לוועדה לזכויות הילד

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

כתיבה: אתי וייסבלאי

אישור: יובל וורגן, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

כ"ה בטבת תשע"ז

23 בינואר 2017

תמצית

השפה האנגלית נחשבת לשפה הזרה המרכזית ביותר בעולם וידע באנגלית הוא תנאי הכרחי לתפקוד בסיסי במישורים רבים, בישראל ומחוצה לה. ידע רב וחשוב בעולם מועבר כיום בשפה האנגלית, והשימוש בה בחיי היום-יום נרחב ביותר – בתקשורת, בתרבות, בערוצים האלקטרוניים, בלימודים, באקדמיה במדע ובעסקים. בקיאות רבה באנגלית היא תנאי לקבלה או לתפקוד בלימודים אקדמיים, בתעשייה וברוב מקומות העבודה בישראל ובמדינות אחרות בעולם. השפה האנגלית משמשת ערוץ תקשורת בין קהילות רבות בעולם ששפתן הרשמית איננה אנגלית וכן בין הקהילות היהודיות. לפיכך, אין להתפלא כי גורמים שונים בתחום החינוך, ובהם הורים וקובעי מדיניות, מעוניינים שתלמידים ישלטו בשפה האנגלית ברמה גבוהה; גורמים אלו מכירים בכך ששליטה בשפה האנגלית יכולה לספק הזדמנויות רבות להתפתחות ולתעסוקה במהלך חייהם של התלמידים, ומנגד, חוסר ידע בשפה הוא מחסום בקבלה לעבודה, בכניסה למוסדות להשכלה גבוהה, בשימוש באמצעים אלקטרוניים ובתפקוד בעולם הגלובלי. הקדמת גיל תחילת לימוד האנגלית נחשבת לאחד האמצעים המקובלים להגדלת האפשרויות של תלמידים להיחשף לשפה זו במערכת החינוך.¹

לצד החשיבות המיוחסת ללימוד השפה האנגלית דווקא, נציין כי בלשנים וחוקרים ממליצים על לימוד שפות זרות בגיל הילדות משום שלטענתם יש בכך תרומה להתפתחות הקוגניטיבית והמטא-קוגניטיבית של ילדים ולחיזוק היכולות הלשוניות שלהם.²

לבקשת יושבת-ראש הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, חה"כ יפעת שאשא ביטון, ולקראת דיון הוועדה בנושא הגיל ההתחלתי של לימודי האנגלית, נדון במסמך זה בסוגיית לימוד השפה האנגלית בגיל הרך ובכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי – כיתות א' ו-ב'. במסמך מוצגים המחלוקת סביב גיל תחילת לימוד האנגלית, מדיניות משרד החינוך בנושא זה ונתונים על לימודי אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי שהופקו מתוך שאלון המיצ"ב לכיתות ה' בשנת הלימודים תשע"ו ומסקר שערכה חברת "דיאלוג", בהזמנת מרכז המחקר והמידע של הכנסת, בין מנהלי בתי-ספר במגזרים שונים.

בין הממצאים המרכזיים המוצגים במסמך:

❖ **סוגיית הוראת אנגלית כשפה זרה לילדים בגיל הרך ובכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי שנויה במחלוקת בקרב קובעי מדיניות בתחום החינוך וחוקרי בלשנות והוראת שפות.** מחקרים אמפיריים רבים בתחום זה מעידים כי ללומדים בוגרים יתרון על לומדים צעירים בכל הנוגע לקצב לימוד השפה. עם זאת, יש מחקרים המצביעים על התועלת בתחילת לימוד שפה זרה בגיל צעיר, הן מבחינת רמת ההישגים הסופית בהיבטים מסוימים של רכישת השפה, דוגמת הגייה ומבטא, והן מבחינת פיתוח מודעות לשונית, קידום מוטיבציה ללמידה וחשיפה לשפות ולתרבויות זרות.

❖ **מדיניות משרד החינוך בדבר לימודי האנגלית נקבעה בחוזר מנכ"ל משרד החינוך בנושא מדיניות החינוך הלשוני בישראל, משנת 1996. על-פיה, השפה האנגלית היא אחד ממקצועות הליבה המרכזיים במערכת החינוך. בתוכנית הליבה לחינוך היסודי מוקצות לשפה האנגלית 3 שעות שבועיות מכיתה ד' ועד כיתה ו', ומשרד החינוך ממליץ על הקצאת 4 שעות שבועיות ללימודי אנגלית כשפה זרה בכיתות ד'-ו' בכל אחד מן המגזרים – ממלכתי, ממלכתי-דתי וערבי. בתוכנית הלימודים**

¹ פרופ' אילה שוהמי וד"ר עפרה ענבר, הוראת אנגלית בכיתה א': מורות מחנכות לעומת מורות מקצועיות, דוח מחקר, אוניברסיטת תל-אביב, דצמבר 2005.

² ריבי כרמל, "שיח הורים בהקשר של הוראת אנגלית בגיל הצעיר", בתוך: סוגיות בהוראת שפות בישראל, עורכות: סמדר דוניצה-שמידט ועפרה ענבר-לוריא, מכון מופ"ת, 2014.

באנגלית שפרסם משרד החינוך בשנת 2013 נכלל פרק על לימודי אנגלית בשלב ה"קדם-בסיסי", ולפיו על מורים לאנגלית להקדיש פרק זמן של חודשים מספר עד שנה לגיבוש מיומנויות האזנה ודיבור, שיהוו בהמשך בסיס להצלחה בקריאה ובכתיבה.

❖ **בימים אלה יש דיון מחודש במשרד החינוך בנוגע לגיל המתאים לחשיפה לשפה זרה כחלק מן ההיערכות לשלב השני של התוכנית הלאומית לקידום לימודי האנגלית, שיתמקד בלימודי האנגלית בחינוך היסודי. במסגרת זו נשקלת תוספת שעות תקן ללימודי אנגלית בכיתה ג'.**

❖ **נתונים שאספה הרשות הארצית למדידה והערכה (ראמ"ה) במשרד החינוך מתוך מבחני המיצ"ב וממצאי סקר שקיימה חברת "דיאלוג" עבור מרכז המחקר והמידע של הכנסת בקרב מנהלי בתי-ספר יסודיים מצביעים על פערים ניכרים בין מגזרים שונים בכל הנוגע לגיל ההתחלתי של לימודי האנגלית ומספר שעות לימודי האנגלית בחינוך היסודי.**

• שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית

○ על-פי שני מקורות הנתונים, כ-50% מן התלמידים בחינוך היסודי מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' או ב'. מנתוני ראמ"ה לשנת תשע"ו עולה כי 23.5% מן התלמידים התחילו ללמוד אנגלית בכיתה א', 25.2% בכיתה ב', 46.4% בכיתה ג' ו-4.9% בכיתה ד'. על-פי ממצאי סקר חברת "דיאלוג", ב-26% מבתי-הספר היסודיים הרשמיים מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה א', ב-24% נוספים – בכיתה ב' וב-45% נוספים – בכיתה ג'. רק ב-5% מבתי-הספר מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה ד'.

○ **תלמידים בחינוך העברי מתחילים ללמוד אנגלית מוקדם יותר מתלמידים בחינוך הערבי.** על-פי נתוני ראמ"ה, כ-60% מן התלמידים הדוברים עברית התחילו ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב', בהשוואה ל-23% מן התלמידים הדוברים ערבית. על-פי סקר חברת "דיאלוג", בחינוך העברי ב-57% מבתי-הספר מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' או ב' ואילו בחינוך הערבי ב-69% מבתי-הספר מלמדים אנגלית מכיתה ג' או מאוחר יותר. נתוני ראמ"ה מלמדים גם על פערים בתוך החינוך הערבי – תלמידים במגזר הבדואי מתחילים ללמוד אנגלית מאוחר יותר מתלמידים במגזר הדרוזי והערבי.

○ **בחינוך העברי, תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי מתחילים ללמוד אנגלית בשלב מאוחר יותר בהשוואה לתלמידים בחינוך הממלכתי העברי.** על-פי נתוני ראמ"ה, יותר מ-60% מן התלמידים בחינוך הממלכתי מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב, לעומת כ-52% מן התלמידים בחינוך הממלכתי-דתי. לפי ממצאי סקר חברת "דיאלוג", בחינוך הממלכתי 59% מבתי-הספר מלמדים אנגלית בכיתות א' או ב', לעומת 53% מבתי-הספר בחינוך הממלכתי-דתי.

○ **בחינוך העברי, תלמידים מרקע כלכלי-חברתי נמוך מתחילים ללמוד אנגלית מוקדם יותר מתלמידים מרקע כלכלי-חברתי גבוה יותר.** על-פי נתוני ראמ"ה, 39.7% מן התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך התחילו ללמוד אנגלית בכיתה א', לעומת 25.4% מן התלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה. שיעור בתי-ספר בחמישון הטיפוח החלש ביותר ומלמדים אנגלית בכיתה א' גבוה משיעור בתי-ספר בחמישון הטיפוח החזק ביותר המלמדים אנגלית בכיתה א'. ממצאי סקר חברת "דיאלוג" עולה כי בחינוך העברי הממלכתי ב-47% מבתי-הספר בחמישון הטיפוח החלש ביותר מלמדים אנגלית בכיתה א', לעומת 26% מבתי-הספר בחמישון

הטיפול החזק ביותר. בחינוך הערבי לא עולה קשר בין המצב הכלכלי-חברתי של תלמידי בית-הספר לכיתה שבה התחילו ללמוד אנגלית.

- **מספר השעות השבועיות שמוקצות ללימודי האנגלית גדל בהדרגה עם העלייה בגיל.** בממוצע, בתי-הספר מקצים ללימוד אנגלית כ-1.55 שעות שבועיות בכיתה א', 1.7 שעות שבועיות בכיתה ב', 2.6 שעות שבועיות בכיתה ג', ובכיתה ד' – 4 שעות שבועיות ויותר (הנתונים בפסקה זו מחושבים רק מתוך בתי-הספר שבהם מלמדים אנגלית בשכבה הנזכרת). בסך הכול תלמיד החינוך היסודי זוכה ל-483 שעות הוראת אנגלית בממוצע בשנות לימודיו בבית-הספר היסודי. **גם בהקשר זה נתגלו הבדלים ניכרים בין מגזרים שונים:** בתי-ספר המלמדים אנגלית בחינוך הערבי מקצים לכך מספר רב יותר של שעות שבועיות מבתי-ספר בחינוך העברי; בתי-ספר בחינוך הממלכתי מקצים מספר רב יותר של שעות ללימודי אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי בהשוואה לבתי-ספר בחינוך הממלכתי-דתי; בתי-הספר בחמישוני הטיפול החלשיים שמלמדים אנגלית מקצים יותר שעות ללימודי אנגלית מבתי-ספר בחמישוני הטיפול החזקים.

1. המחלוקת סביב גיל תחילת לימוד האנגלית

אחת השאלות שעולות בהקשר של קידום לימודי האנגלית במערכת החינוך היא באיזה גיל יש להתחיל בלימוד השפה. בתוך כך עולה השאלה אם יש "חלון הזדמנויות" או "תקופה קריטית" בלימודי שפה שנייה ושפה זרה, בדומה לקיים בתהליך רכישת שפת אם.

המצדדים בלימוד מוקדם טוענים שלמידת שפה זרה בקרב לומדים צעירים היא בדרך כלל יעילה ואפקטיבית יותר מהלמידה של בוגרים, ושצעירים ניחנו ביכולת חיקוי טובה, התורמת להגייה משופרת של השפה הנרכשת וליצירת שטף דיבור קולח יותר, שיביאו בסופו של דבר את הלומדים להישגים גבוהים. העמדה הנגדית היא כי הלמידה של בוגרים יעילה יותר וכי הם מגלים רמה גבוהה של מוטיבציה וניסיון. על בסיס ניסיונם ויכולתם הקוגניטיבית המפותחת לומדים בוגרים מסוגלים להדביק את הפער הנובע מהתחלה מאוחרת יותר ולהגיע להישגים גבוהים בפרק זמן קצר יותר מתלמידים שהתחילו ללמוד שפה זרה בגיל צעיר.³

תוצאות המחקר האמפירי שעוסק בגיל המיטבי שבו יש להתחיל ללמוד שפה זרה או שפה שנייה הן מורכבות ואינן חד-משמעיות. ככלל, אפשר לומר שלגיל תחילת לימוד השפה יש אומנם חשיבות רבה, אך חשיבותם של גורמים אחרים – דוגמת סביבה תומכת, אפשרות להתאמן, המוטיבציה של הלומד ואיכות הלימוד הפורמלי – איננה פחותה, וקשה להפריד בין גורם הגיל למשתנים אלה.

במחקרים הבוחנים את השפעת הגיל על היכולת ללמוד שפה זרה או שפה שנייה נהוג להבחין בין קצב לימוד השפה לבין רמת ההישגים שהלומדים מגיעים אליה בסופו של דבר. אשר **לקצב לימוד השפה**, במחקרים שונים מהעשורים האחרונים שנערכה בהם השוואה בין לומדים צעירים ללומדים בוגרים מוצגות עדויות ברורות לכך שללומדים בוגרים יתרונות על פני לומדים צעירים: לומדים בוגרים למדו מהר יותר מלומדים צעירים והשיגו תוצאות טובות יותר במבחנים בתחומים שונים. מחקרים שעסקו **ברמת ההישגים הסופית** של הלומדים הצביעו על כך שמי שהתחיל ללמוד שפה שנייה בגיל צעיר יותר הגיע להישגים טובים יותר מבחינת הגייה ומבטא ותקשורת פנים אל פנים. התוצאות בדבר הרמה הסופית של הלומדים בדקדוק אינן חד-משמעיות: מחקרים אחדים הראו שללומדים צעירים יש יתרון מבחינה זאת

³ ריבי כרמל, "שיח הורים בהקשר של הוראת אנגלית בגיל הצעיר", בתוך: **סוגיות בהוראת שפות בישראל**, עורכות: סמדר דוניצה-שמידט ועפרה ענבר-לוריא, מכון מופ"ת, 2014.

ובאחרים לא הוצג יתרון כזה או אחר למי שהתחילו ללמוד מוקדם יותר. גם המחקרים שהראו יתרון ללומדים צעירים לא הצביעו על קיומה של "תקופה קריטית" ללמידת שפה אלא על ירידה הדרגתית ביכולת לרכוש שפה שנייה לאורך החיים. הם הסבירו ממצאים אלה לא בהשפעה של הגיל לבדו אלא בזמינות ובנגישות של הוראה איכותית של שפה שנייה ללומדים צעירים בהשוואה לזמינותה ונגישותה ללומדים מבוגרים. ההצלחה של לומדים צעירים לעומת מי שהתחילו ללמוד בגיל מבוגר יותר תלויה בהתאמת ההוראה לגיל, באיכות המורים ובהכשרתם ובהמשכיות של תוכנית הלימודים, במיוחד במעברים בין החינוך היסודי לחינוך העל-יסודי.

על בסיס מחקרים אלה, הגיעו חוקרים וקובעי מדיניות רבים למסקנה כי הוראת שפה זרה בגיל צעיר מאוד במסגרות לימודים פורמליות אינה כדאית, שכן היתרונות של ההתחלה המוקדמת נעלמים עד לשלב שבו השפה נלמדת ברמה גבוהה יותר, בחינוך העל-יסודי. מנגד, חוקרים רבים שבחנו את הנושא בהקשרים שבהם רמת ההישגים בשפה הזרה לא נחשבה למדד העיקרי להצלחה, טוענים כי לימוד שפה זרה בגיל צעיר מביא תועלת, שכן הוא מסייע לילדים ללמוד על תרבויות זרות, מפתח גישה חיובית כלפי לימוד השפה ומוטיבציה ללימוד ומקדם מודעות שפתית ולשונית.⁴

2. לימודי האנגלית בגיל הרך ובכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי – מדיניות משרד החינוך

מדיניות משרד החינוך בנוגע ללימודי האנגלית נקבעה בחוזר מנכ"ל משרד החינוך בנושא מדיניות החינוך הלשוני בישראל משנת 1996. אנגלית הוגדרה בחוזר שפה זרה ראשונה אחרי השפות הרשמיות – עברית וערבית. על-פי החוזר, "אנגלית היא השפה הבין-לאומית העיקרית, שפת הכניסה לאוניברסיטאות, שפת השוק הבין-לאומי, שפת התקשורת הבין-לאומית באמצעות מחשבים. לכן המטרה היא להגיע לפחות לרמה תקשורתית מינימלית לכל האוכלוסייה". בדבר גיל תחילת לימוד השפה האנגלית נכתב: "אף שאין עדויות ברורות לתועלת הרבה בלימוד אנגלית בגיל צעיר, אם בית-הספר מעוניין בכך, ניתן להתחיל את ההוראה בכיתות ג', באישור המפמ"ר לאנגלית". שעות ההוראה שיש להקצות ללימודי אנגלית, לפי החוזר: 2 שעות שבועיות בכיתה ג' (באישור המפמ"ר), 3 שעות שבועיות בכיתה ד' (רשות), 4 שעות שבועיות בכיתה ה' (חובה).⁵

על-פי מדיניות זו, השפה האנגלית היא אחד ממקצועות הליבה המרכזיים במערכת החינוך. בתוכנית הליבה לחינוך היסודי מקצות לשפה האנגלית 3 שעות שבועיות מכיתה ד' עד כיתה ו'.⁶ משרד החינוך ממליץ על הקצאת 4 שעות שבועיות ללימודי אנגלית כשפה זרה בכיתות אלו בכל אחד מן המגזרים – ממלכתי, ממלכתי-דתי וערבי.⁷

בית-ספר שמעוניין להגדיל את מספר שעות לימודי האנגלית או להתחיל בלימודי האנגלית לפני כיתה ד' יכול לעשות זאת באמצעות יישום מדיניות הגמישות הפדגוגית של משרד החינוך, שעל-פיו כל בית-ספר רשאי להשתמש בהתאם לצרכיו בשעות ההוראה שנותרו לו לאחר הקצאת השעות שמשרד החינוך מייעד להוראת המקצועות השונים (שפת אם, מתמטיקה, מדע וטכנולוגיה, חינוך גופני, שעת חינוך ועוד). מספר

⁴ Annamaria Pinter, *Children Learning Second Languages*, Palgrave Macmillan Publishing, United Kingdom, 2011.

⁵ משרד החינוך, התרבות והספורט, חוזר מיוחד: מדיניות החינוך הלשוני בישראל, כ"ו בניסן התשנ"ו, 15 באפריל 1996. לדברי מפמ"ר אנגלית הנוכחית, ד"ר ציונה לוי, כיום לא נדרש אישור מסוג זה.

⁶ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל משרד החינוך, 3.1-25: תוכנית יסוד (ליבה) לחינוך היסודי במדינת ישראל.

⁷ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, מתנ"ה – מארזי תכנון, ניהול והיערכות לשנת הלימודים תשע"ז, מאי 2016.

שעות ההוראה הפנויות שעומד לרשות כל בית-ספר תלוי במשתנים שונים. נוסף על שעות התקן המוקצות לכל כיתה (בין 29 שעות הוראה שבועיות בכיתה א' ל-32 שעות בכיתה ו') כל בית-ספר מקבל תוספת שעות מכמה סוגים: שעות תמרוץ וטיפוח הניתנות על-פי גודל הכיתה ומדד הטיפוח של בית-הספר, של שעות ייעודי להשתתפות בתוכניות חינוכיות ייחודיות ולאוכלוסיות ייחודיות, שעות לשיפור הישגים בשפת אם, שעות תפילה במגזר הממלכתי-דתי, שעות עבור יום חינוך ארוך ועוד.⁸

אף שמשך החינוך איננו מקצה שעות הוראה ללימודי אנגלית לפני כיתה ד', מעיון בתוכניות הלימודים במקצוע עולה כי משך החינוך רואה בחיוב את האפשרות שבת-הספר יתחילו ללמד אנגלית קודם לכן. תוכנית הלימודים החדשה באנגלית, שפורסמה בנובמבר 2013, מרחיבה את המידע על לימודי האנגלית בשלב הקדם-בסיסי (Pre Foundation Level). ההוראה לומדים צעירים בשלב זה מתמקדת בעיקר בגיבוש מיומנויות האזנה ודיבור, שיהוו בהמשך בסיס להצלחה בקריאה ובכתיבה. על-פי תוכנית הלימודים, שלב זה אמור להסתיים עד סוף כיתה ג' או במחצית הראשונה של כיתה ד'.⁹ בקווים מנחים להוראת אנגלית בשלב הקדם-בסיסי שפרסם המשרד בינואר 2009, המורים לאנגלית נקראים לייחד פרק זמן מסוים להאזנה ולדיבור לפני תחילת לימוד הקריאה – במשך שנה אחת קודם לכיתה ד' או בין שלושה לארבעה חודשים בתחילת כיתה ד' במסגרות שבהן מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה זו.¹⁰ נוסף על כך, ברשימת ספרי הלימוד המאושרת באגף ספרי הלימוד של משרד החינוך נזכרים 16 ספרי לימוד אנגלית לכיתות א'–ג': שלושה ספרי לימוד לכיתה א', שלושה ספרים לכיתה ב' ו-13 ספרים לכיתה ג'.¹¹

משרד החינוך מסר בתשובה על פנייתנו בעניין זה כי בימים אלה יש דיון מחודש במשרד בנוגע לגיל המתאים לחשיפה לשפה זרה. התהליך הוא חלק מתוכנית לאומית לקידום לימודי האנגלית שנבנית במשרד החינוך בימים אלה ולה שלושה צירים מרכזיים: גיוס מורים לאנגלית במיוחד באזורי פריפריה שבהם יש מחסור בכוח אדם איכותי להוראת המקצוע, שיפור הישגי תלמידים ברמות השונות והשבת המורים לאנגלית בבתי-הספר על-ידי פיתוח מקצועי. בשלב הראשון של התוכנית היא מתמקדת בחטיבה העליונה, ובהמשך היא תעסוק בשיפור מיומנויות הדיבור בבית-הספר היסודי בעזרת מרכזי שפה (שיפעלו בשעות אחר-הצהריים) ותוספת שעות לימוד. לדברי המפקחת המרכזת ללימודי אנגלית במזכירות הפדגוגית, ד"ר ציונה לוי, במסגרת השלב השני נשקלת הוספת שעות תקן ללימודי אנגלית בכיתה ג', מתוך התפיסה הפדגוגית המייחסת חשיבות להגדלת החשיפה של התלמיד לשפה האנגלית. בין היתר, נבחנים כלים שונים שמטרתם לפרוש את החשיפה של התלמיד לשפה האנגלית על פני ימי הלימודים במהלך השבוע.¹²

בכל הנוגע ללימודי אנגלית בחינוך הקדם-יסודי, לדברי ד"ר לוי, בהסתמך על מחקרים בין-לאומיים בתחום זה הוחלט שלא לעסוק בהוראת השפה האנגלית בגני-ילדים.¹³ מנהלת האגף לחינוך קדם-יסודי במשרד החינוך, גב' סימה חדד מה-יפית, סיפרה כי לפני כמה שנים, בתקופת מנכ"ל משרד החינוך שמעון שושני, בעקבות דרישת הורים לשלב לימודי אנגלית בגני-הילדים, הקים משרד החינוך צוות חשיבה בנושא

⁸ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, מתנ"ה – מארזי תכנון, ניהול והיערכות לשנת הלימודים תשע"ז, מאי 2016.
⁹ Ministry of Education, Pedagogical Secretariat, Language Dept., English Inspectorate, [Revised English Curriculum](#), November 2013.

¹⁰ Ministry of Education, Pedagogical Secretariat, Language Dept., English Inspectorate, Guidelines for the Teaching of English at the Pre-Foundation Level, January 2009, http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/English/TeachersResourceMaterials/Publications/prefoundation.htm

¹¹ משרד החינוך, המזכירות הפדגוגית, אגף ספרי לימוד, ספרי לימוד מאושרים לשנת הלימודים תשע"ז.
¹² ד"ר ציונה לוי, מפמ"ר אנגלית, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך, מכתב, 4 בדצמבר 2016; שיחת טלפון, 27 בדצמבר 2016.
¹³ ד"ר ציונה לוי, מפמ"ר אנגלית, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך, מכתב, 4 בדצמבר 2016.

זה בהשתתפות גורמים מקצועיים מהמשרד ומהאקדמיה. הצוות המליץ שלא להתחיל את לימודי האנגלית בחינוך הקדם-יסודי וקרא לחשיפה לשפות שונות באמצעות השמעת שירים לילדים וכדומה. למשרד לא ידוע כיום על גני-ילדים המשלבים את השפה האנגלית בתוכנית העבודה בגן.¹⁴

נציין כי סביב אמצע העשור הראשון של שנות ה-2000 יצא משרד החינוך ביוזמה ללימוד אנגלית בכיתות א' על-ידי מחנכות הכיתה. מספר בתי-הספר והכיתות שהשתתפו בתוכנית זו אינו ברור. היוזמה לוותה במחקר הערכה שערכו פרופ' אילנה שוהמי וד"ר עפרה ענבר מאוניברסיטת תל-אביב ובו נבדקו הן הישגי התלמידים והן עמדות תלמידים, מורים, מפקחים ומקבלי החלטות בנוגע לתוכנית – בהשוואה בין מסגרות שבהן למדו אנגלית ממורה מקצועית למסגרות שבהן למדו אנגלית ממחנכת הכיתה. תוצאות המחקר הראו שאין הבדלים מהותיים בקרב תלמידים, מורים ומקבלי החלטות בעמדותיהם כלפי שתי דרכי הלימוד. על סמך הממצאים כתבו עורכות המחקר כי הוראת אנגלית על-ידי מורות מחנכות בכיתות א' אפשרית מבחינת הנושאים שנבדקו, ואף יכולים להיות לכך יתרונות מסוימים, למשל שילוב בין השפה האנגלית לתכנים האחרים הנלמדים בכיתה ומגע קרוב עם התלמידים. לפיכך, המליצו עורכות המחקר לשנות את התפיסה הרווחת של הוראת השפה האנגלית בכיתה א' במנותק מהתכנים הלימודיים הנלמדים בגיל זה ולשלב את השפה עם התכנים הלימודיים המתאימים. הן הגדירו את הכישורים הנדרשים ממורה לאנגלית בכיתה א' כלהלן: ידע בסיסי בשפה האנגלית, ידע בתכנים לימודיים, ידע בהוראת תלמידים צעירים, ידע על השפה האנגלית, ידע בשיטות הוראת השפה וידע בשילוב השפה האנגלית עם תכנים לימודיים. מורים שיש להם הכישורים הללו מתאימים לשמש מורים לאנגלית בכיתה א' בין שהם מורים מחנכים ובין שהם מורים מקצועיים.¹⁵ למרות מסקנות מחקר זה, לאחר שנים מספר הופסקה התוכנית. לדברי מפמ"ר אנגלית הנוכחית במשרד החינוך, מנהלי בתי-הספר נטו להעדיף שלא ללמד אנגלית באמצעות מחנכות הכיתות.¹⁶

3. הישגי תלמידים בחינוך היסודי באנגלית

הישגי תלמידים בחינוך היסודי באנגלית נמדדים לראשונה ברמה הארצית במבחני המיצ"ב בכיתות ה'. תוצאות מבחני המיצ"ב מצביעות על עלייה הדרגתית עם השנים בהישגי תלמידי כיתות ה' בפרק האנגלית במבחן וכן על צמצום מסוים בפערים בהישגים בין תלמידים מקבוצות אוכלוסייה שונות ותלמידים שמגיעים מרקע חברתי-כלכלי שונה. צמצום הפערים בולט במיוחד בשנה האחרונה, אם כי פערים אלו עדיין ניכרים.¹⁷

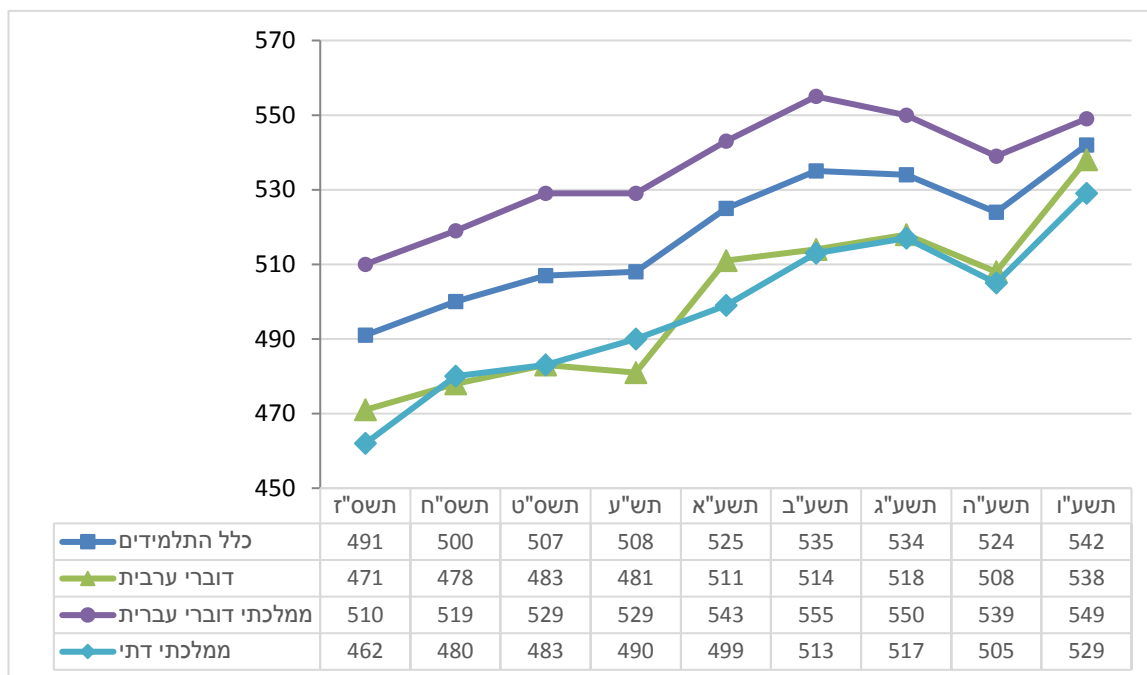
---

¹⁴ סימה חדד מה-יפית, מנהלת האגף לחינוך קדם-יסודי, משרד החינוך, שיחת טלפון, 18 בדצמבר 2016.
¹⁵ פרופ' אילנה שוהמי וד"ר עפרה ענבר, הוראת אנגלית בכיתה א': מורות מחנכות לעומת מורות מקצועיות, דוח מחקר, אוניברסיטת תל-אביב, דצמבר 2005.

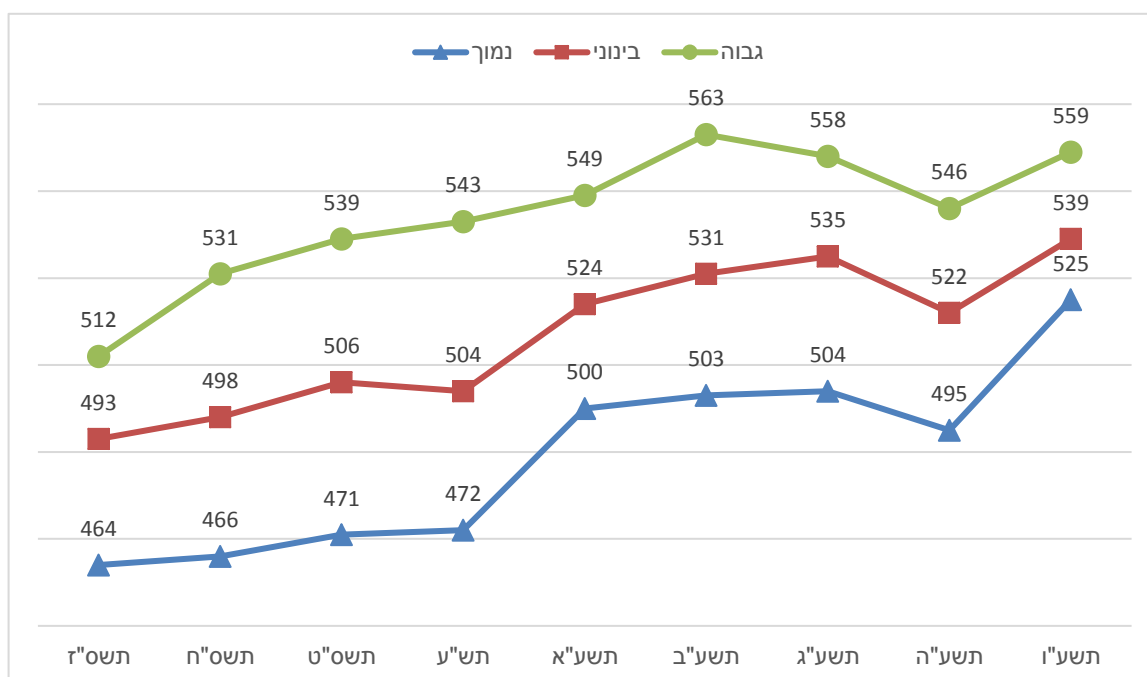
¹⁶ ד"ר ציונה לוי, מפמ"ר אנגלית, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך, מכתב, 4 בדצמבר 2016.
¹⁷ משרד החינוך, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, [מיצ"ב תשע"ז – מבחני הישגים](#), חשוון תשע"ז, נובמבר 2016.

תרשים 1: הישגי תלמידי כיתות ה' באנגלית לפי מגזר ופיקוח, מבחני המיצ"ב, תשס"ז-תשע"ו

תרשים 2: הישגי תלמידי כיתות ה' באנגלית לפי רקע חברתי-כלכלי, מבחני המיצ"ב, תשס"ז-תשע"ו

4. נתונים על לימודי אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי

על-פי מדיניות משרד החינוך שנסקרה בפרק הקודם, אף שאין הקצאת שעות ליבה ללימודי אנגלית לפני כיתה ד', בפועל ניתנת אפשרות לבתי-הספר להתחיל את לימודי האנגלית לפחות שנה אחת קודם לכיתה זו. לשם התחלת לימוד האנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי, בתי-הספר מנצלים את מדיניות הגמישות הפדגוגית של משרד החינוך בנוגע לשעות ההוראה הנותרות לכל בית-ספר לאחר שהוקצו לכל כיתה מספר שעות ההוראה המחויבות במקצועות השונים. מספר השעות שבית-הספר יכול לנצל על-פי

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

מדיניות הגמישות הפדגוגית תלוי במספר שעות ההוראה שמשרד החינוך מקצה לו על-פי מאפייניו, וכמו כן לעתים ניתנות לבית-הספר שעות הוראה ממקורות נוספים, בעיקר הרשות המקומית.¹⁸ על-פי מדיניות הגמישות הפדגוגית אפשר להשתמש בשעות ההוראה הנוותרות ללימוד מקצוע נוסף בהתאם למאפייני בית-הספר וייחודיותו, להרחבה או עיבוי של תחום דעת או העברה מתחום דעת אחד למשנהו. ההחלטה על אופן הקצאת השעות נעשית על-פי סדר העדיפויות של בית-הספר ושיקול הדעת המקצועי של מנהל בית-הספר והצוות המקצועי.¹⁹ נוסף על כך, בתי-הספר עשויים להשתמש בשעות התל"ן (תוכנית לימודים נוספת) הממומנות באמצעות תשלומי הורים למתן שיעורי העשרה באנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי.²⁰

כחלק מהערכת התוכנית לקידום לימודי אנגלית המשרד שוקל לאסוף מבתי-הספר מידע ונתונים על הוראת אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי וכן לערוך מחקר, בשיתוף מפמ"ר אנגלית והרשות הארצית למדידה והערכה (ראמ"ה) במשרד החינוך, שיעמוד על הקשר בין הגיל ההתחלתי ללימוד אנגלית להישגי התלמידים, על-פי משתנים שונים: השכלה והכשרת מורים, שעות לימוד, תכנים ועוד. תוצאות המחקר, אם יתקיים, צפוי שיתפרסמו במסגרת הערכת התוכנית לקידום לימודי אנגלית.²¹

אף שבפיקוח על הוראת האנגלית במזכירות הפדגוגית לא נאספים כיום נתונים על בתי-ספר שמלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות, יש עדויות למגמות ויוזמות הולכות ומתרחבות להקדים את תחילת לימודי האנגלית. על-פי עדויות אלה, בהיעדר מדיניות מוגדרת וברורה, ההחלטות בנושא תחילת לימודי האנגלית מתקבלות על-פי שיקול הדעת של מנהלי בתי-הספר; המנהלים מביאים בחשבון בסדר העדיפויות שלהם מרכיבים שונים ובהם כוחות השוק, משאבים כלכליים ואחרים העומדים לרשותם, לחצי ההורים, זמינות המורים והתפיסות האישיות שלהם בעניין זה. מחקר שבחן שיח הורים בנושא הקדמת לימודי האנגלית לכיתה א' הצביע על האופן שבו שלוש התמות המרכזיות בשיח ההורים – שיח ההורות הטובה, השיח הצרכני והשיח המייצג שאיפות בין-לאומיות – משפיעות על תהליכי קבלת ההחלטות במערכת החינוך. לדברי החוקרת, "ההורים, המושפעים מהלכי רוח בחברה ומתהליכי הגלובליזציה, מונעים על-ידי אידיאולוגיה, אלמנטים של צרכנות ושאפה להורות טובה. הם משתמשים באופן סלקטיבי דווקא בשיח מסוים זה ובכך הופכים לסוכנים עיקריים של מגמות חברתיות במובן הרחב יותר". במצב זה עשויים להתעורר קשיים, ובהם תפיסת המורים את שיח ההורים כיום כביקורת נגדם, תחושה הפוגמת בעבודתם כאנשי מקצוע.²²

לקראת הדיון בוועדה לזכויות הילד של הכנסת, ביקש מרכז המחקר והמידע של הכנסת לבחון את היקף התופעה של לימודי אנגלית בכיתות הנמוכות בבית-הספר היסודי ולעמוד על הבדלים בין מגזרים שונים בתחום זה ועל פילוח התופעה על פי המצב הכלכלי-חברתי של תלמידי בתי-הספר. כדי להציג נתונים אלה אספנו מידע משני מקורות: מבחני המיצ"ב שעורכת הרשות הארצית למדידה והערכה במשרד החינוך בכיתה ה', שבהם תלמידי נשאלים מתי החלו ללמוד אנגלית, וסקר מיוחד של חברת "דיאלוג",

¹⁸ נחום בלס, נעם זוסמן ושי צור, מעורבותן של הרשויות המקומיות במימון שעות העבודה של כוחות ההוראה בחינוך היסודי והשפעתה על ההעדפה המתקנת בחינוך הממלכתי-עברי, סדרת מאמרים לדיון, בנק ישראל, חטיבת המחקר, מרס 2016.

¹⁹ משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, מתניה – מארזי תכנון, ניהול והיערכות לשנת הלימודים תשע"ז, מאי 2016.

²⁰ משרד החינוך, חוזר מנכ"ל תשע"ז: תשלומי הורים לשנת הלימודים תשע"ז, כ"ח באב התשע"ז, 1 בספטמבר 2016. נציין כי במיפוי שערך משרד החינוך בנושא כוחות ההוראה בהעסקה בלתי ישירה במערכת החינוך בשנת הלימודים תשע"ז נמצא כי תחום ההעשרה באנגלית היה בין התחומים המרכזיים שבו הועסקו מורים בשעות שאינן מתוקצבות על-ידי משרד החינוך.

²¹ ד"ר ציונה לוי, מפמ"ר אנגלית, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך, מכתב, 4 בדצמבר 2016,

²² ריבי כרמל, "שיח הורים בהקשר של הוראת אנגלית בגיל הצעיר", בתוך: סוגיות בהוראת שפות בישראל, עורכות: סמדר דוניצה-שמידט ועפרה ענבר-לוריא, מכון מופ"ת, 2014.

בהזמנת מרכז המחקר והמידע של הכנסת, שנערך בקרב מנהלי בתי-הספר בדבר לימודי אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי.

ממצאים שנאספו משני המקורות מעידים על הבדלים ניכרים בין תלמידים ממגזרים שונים ומרקע חברתי-כלכלי שונה בכל הנוגע לגיל תחילת לימודי האנגלית בבית-הספר היסודי. עם זאת, בכל המגזרים שיעור קטן מאוד של התלמידים מתחיל ללמוד אנגלית בכיתה שבה אמורים להתחיל בכך על-פי הוראות משרד החינוך בנושא זה ובה מוקצות לראשונה שעות תקן ללימודי אנגלית – כיתה ד'.

4.1. נתוני מבחני המיצ"ב לשנת תשע"ו²³

מבחני המיצ"ב נערכים בכיתות ב', ה' ו-ח' בבתי-הספר היסודיים ובחטיבות-הביניים. המבחנים נערכים בכל שנה בכשליש מבתי-הספר בישראל, כך שכל בית-ספר נבחן במבחני המיצ"ב החיצוניים אחת לשלוש שנים. מכיתה ה' והלאה נבחנים התלמידים גם בתחום הדעת אנגלית. מלבד השאלות הבודקות את הידע באנגלית הוצגה לתלמידים בתחילת המבחן, בין שאלות הרקע, השאלה: "באיזו כיתה התחלת ללמוד אנגלית בבית-הספר?". על-פי נתוני הרשות למדידה והערכה במשרד החינוך, בשנת הלימודים תשע"ו השתתפו במבחנים 27,887 תלמידי כיתות ה': 19,849 תלמידים דוברי עברית ו-7,938 תלמידים דוברי ערבית. שיעור ההשבה על שאלה היה 99% בקרב התלמידים דוברי העברית ו-94% בקרב התלמידים דוברי הערבית.²⁴

על-פי תשובות התלמידים על שאלה זו, בשנת הלימודים תשע"ו 23.5% מן התלמידים שהשתתפו במבחן ציינו כי התחילו ללמוד אנגלית בכיתה א', 25.2% – בכיתה ב', 46.4% – בכיתה ג' ו-4.9% – בכיתה ד'.

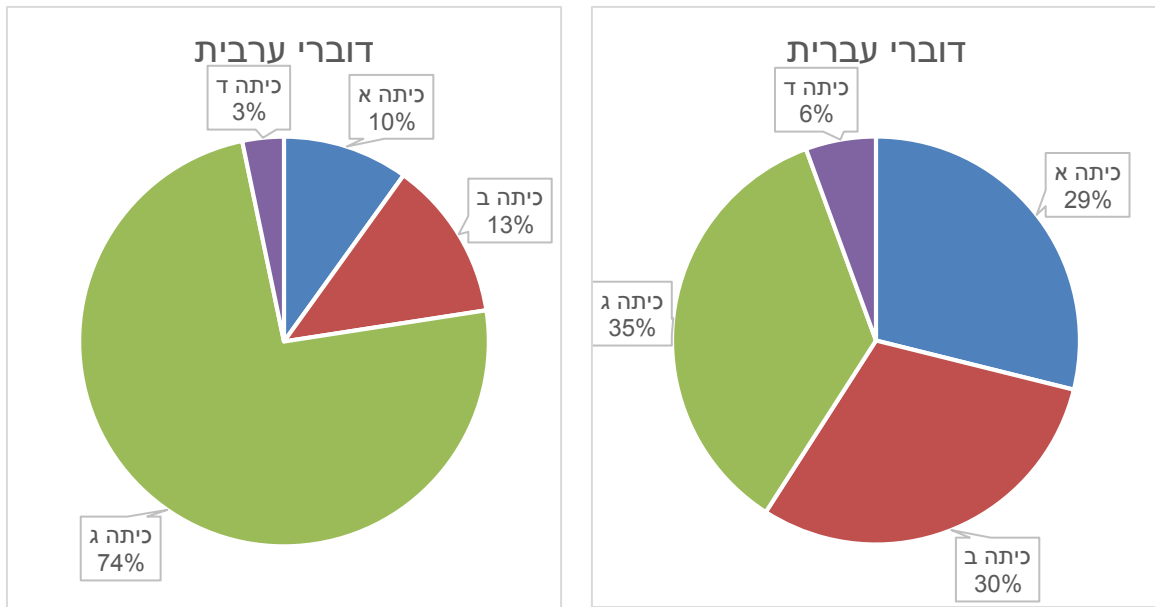
הרשות להערכה ומדידה במשרד החינוך פילחה, לבקשתנו, את תשובות התלמידים על שאלה זו בשנת הלימודים תשע"ו על-פי מגזר, סוג פיקוח ומצב כלכלי-חברתי של התלמידים. נתוני ראמ"ה מלמדים על פערים ניכרים בין התלמידים על-פי חתכים אלו.

²³ ד"ר חגית גליקמן, מנכ"לית הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, משרד החינוך, מכתב: תחילת לימודי האנגלית כשפה זרה לפי דרגת כיתה, 11 בינואר 2017.

²⁴ נציין כי במבחני ההישגים במיצ"ב משתתפים תלמידים מבתי-ספר דוברי עברית וערבית בחינוך הרשמי והמוכר שאינו רשמי וכן תלמידים מחלק מבתי-הספר החרדיים במעמד מוכר שאינו רשמי. נתוני התלמידים בחינוך החרדי אינם מתפרסמים במסגרת דוחות המיצ"ב, שכן, על-פי מחברי הדוח, מדובר במדגם חלקי ולא מייצג של אוכלוסייה זו. להרחבה ראו מיצ"ב תשע"ו, [חלק א' – מבחני הישגים](#), משרד החינוך, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, חשוון תשע"ז, נובמבר 2016.

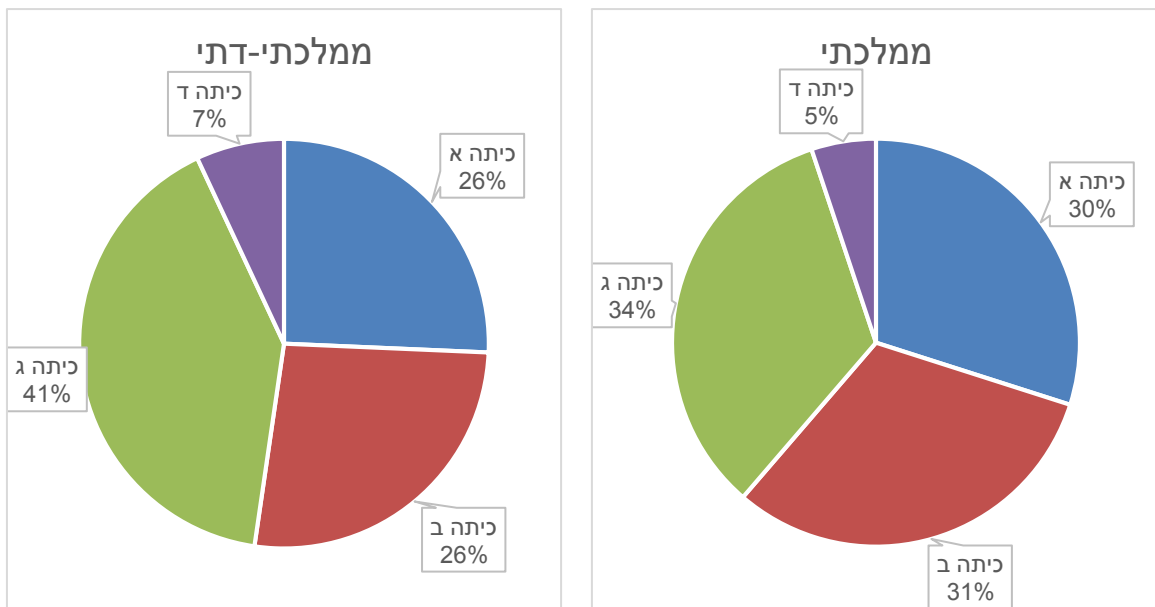

תרשים 3: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי מגזר

מן הנתונים בתרשים שלמעלה אפשר לראות כי בעוד כ-60% מן התלמידים הדוברים עברית התחילו ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב', פחות מ-25% מן התלמידים הדוברים ערבית התחילו ללמוד אנגלית בכיתות אלה. כלומר, כמעט 80% מן התלמידים הדוברים ערבית התחילו ללמוד אנגלית בכיתה ג' או מאוחר יותר.

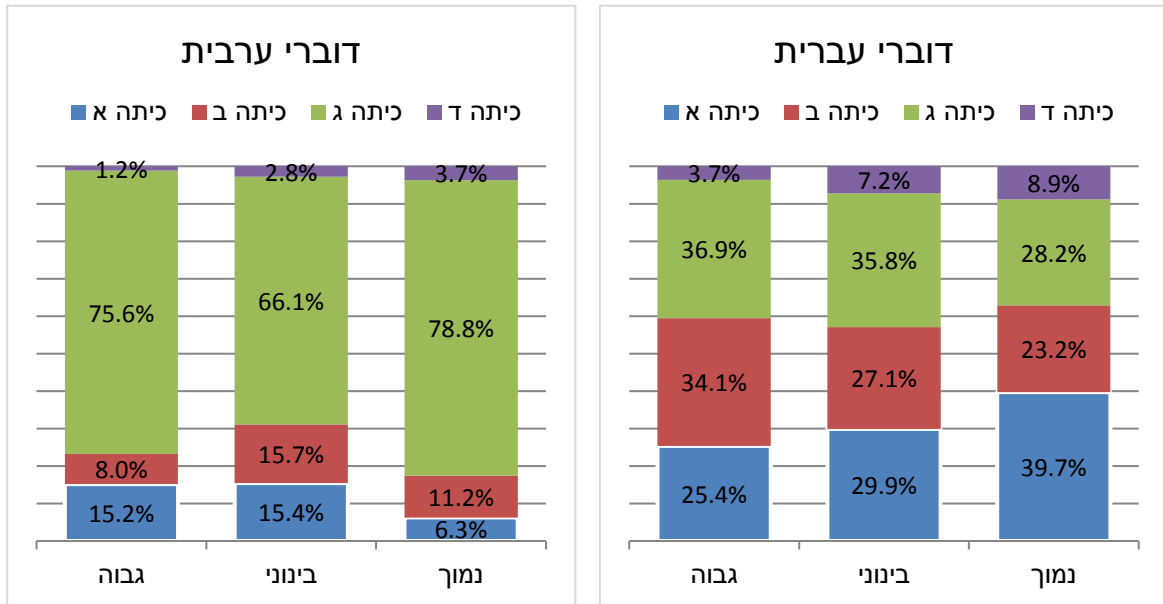
תרשים 4: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי סוג פיקוח (דוברי עברית)

על-פי המוצג בתרשים זה, יותר מ-60% מן התלמידים בחינוך העברי הממלכתי מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב, לעומת כ-52% מן התלמידים בחינוך הממלכתי דתי.

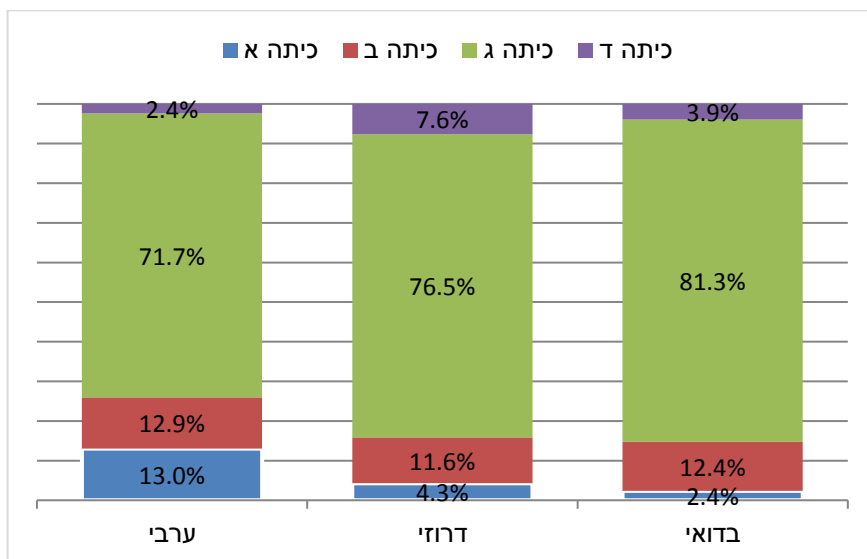
תרשים 5: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי רקע חברתי-כלכלי אישי ומגזר

בקרב תלמידים דוברי עברית יותר תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה א' בהשוואה לתלמידים מרקע גבוה יותר. עם זאת, רק 3.7% מן התלמידים הדוברים עברית מרקע חברתי-כלכלי גבוה מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה ד', בהשוואה ל-8.9% מן התלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך. לעומת זאת, בקרב תלמידים דוברי ערבית, תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך מתחילים ללמוד אנגלית מאוחר יותר מתלמידים מרקע חברתי-כלכלי גבוה.

נמצאו פערים גם בין תלמידים ממגזרים שונים בתוך החינוך הערבי. השיעור הנמוך ביותר של תלמידים שהתחילו ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב' הוא במגזר הבדואי, כמוצג להלן.

תרשים 6: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי מגזר (דוברי ערבית)

4.2. סקר חברת "דיאלוג" עבור מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דצמבר 2016

לבקשת הוועדה לזכויות הילד של הכנסת, ערך מרכז המחקר והמידע של הכנסת סקר מיוחד בקרב מנהלי בתי-ספר יסודיים רשמיים במגזר העברי והערבי (ללא חינוך חרדי). בסקר הוצגו למנהלי בתי-הספר שאלות בדבר הכיתה שבה מתחילים ללמד אנגלית בבית-הספר ומספר שעות הוראת האנגלית בשבוע בכל כיתה. מנהלים של בתי-ספר שבהם לימוד האנגלית החל בכיתה ג' או ד' נשאלו בדבר הסיבות שבגינן לימוד האנגלית אינו מתחיל קודם לכן.

הסקר בוצע במחצית הראשונה של חודש דצמבר 2016 על-ידי סוקרי חברת "דיאלוג". בסך הכול, השתתפו בו 451 בתי-ספר יסודיים רשמיים: 337 בתי-ספר בחינוך העברי ו-114 בתי-ספר בחינוך הערבי. בין בתי-הספר בחינוך העברי היו 227 בתי-ספר בחינוך המלכתי ו-110 בתי-ספר בחינוך הממלכתי-דתי. בתי-הספר סווגו לחמישוני טיפוח – חלש, בינוני-חלש, בינוני, בינוני-חזק וחזק – על-פי הנתונים באתר שקיפות תקציבית של משרד החינוך ובו נתונים על בתי-הספר, משנת הלימודים תשע"ה.

תוצאות הסקר מלמדות כי ככלל, ב-26% מבתי-הספר היסודיים הרשמיים מתחילים ללמד אנגלית בכיתה א', ב-24% נוספים – בכיתה ב' וב-45% נוספים – בכיתה ג'. רק ב-5% מבתי-הספר מתחילים ללמד אנגלית בכיתה שבה יש להתחיל ללמד אנגלית לפי מדיניות משרד החינוך בנושא זה – כיתה ד'. מספר השעות השבועיות המוקצות ללימודי האנגלית גדל בהדרגה עם העלייה בגיל. בכשני-שלישים מבתי-הספר המלמדים אנגלית בכיתות א' מוקצת לכך שעה שבועית אחת, ובכ-30% – שתי שעות שבועיות. בכיתה ב', בכ-40% מבתי-הספר המלמדים אנגלית מוקצת לכך שעה שבועית אחת, ובכ-60% – שתי שעות שבועיות. בממוצע, בתי-הספר מקצים ללימוד אנגלית כ-1.55 שעות שבועיות בכיתה א', 1.7 שעות שבועיות בכיתה ב', 2.6 שעות הוראה שבועיות בכיתה ג' ובכיתה ד' – 4 שעות הוראה שבועיות ויותר (הנתונים בפסקה זו חושבו רק מתוך בתי-הספר שבהם מלמדים אנגלית בשכבה הנזכרת). בסה"כ זוכה תלמיד ל-483 שעות הוראה אנגלית בממוצע בשנות לימודיו בבית-הספר היסודי.

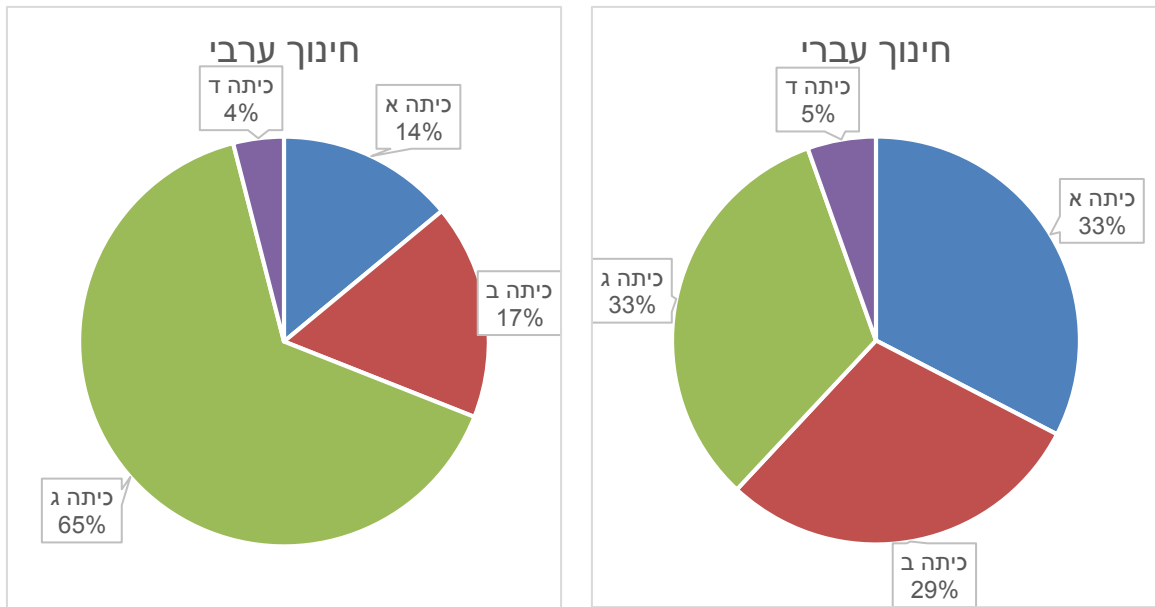
תוצאות הסקר מצביעות על פערים ניכרים בין מגזרים וקבוצות אוכלוסייה שונות בנוגע לגיל תחילת לימודי אנגלית ומספר שעות הלימוד. להלן נסקור פערים אלה.

פערים בין החינוך העברי לחינוך הערבי

ב-57% מבתי-הספר בחינוך העברי מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' או ב', לעומת 31% מבתי-הספר בחינוך הערבי.

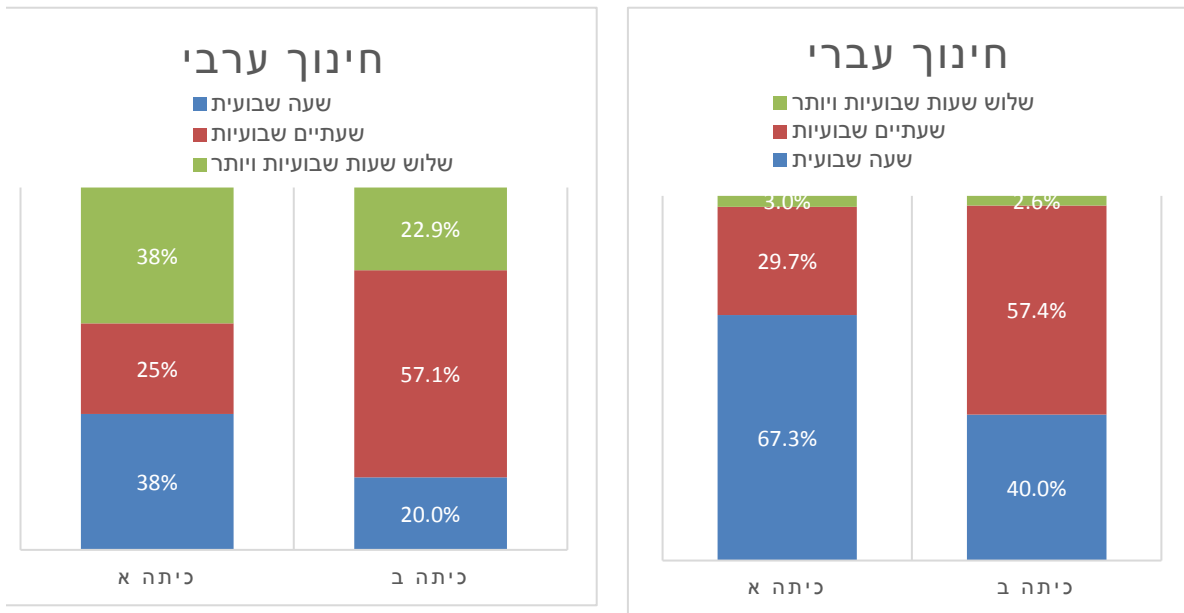
תרשים 7: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי מגזר

בבחינת מספר שעות האנגלית שנלמדות בשבוע **באותם בתי-ספר המלמדים אנגלית**, אנו רואים כי בבתי-ספר המלמדים אנגלית בחינוך הערבי מוקצה ללימודים אלו מספר רב יותר של שעות שבועיות מבבתי-ספר בחינוך העברי, הן בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי והן בכיתות הגבוהות של בית-הספר, כלומר בכיתות ד' ו-ה הכיתות שבהן בית-הספר מחויב ללמד 4 שעות הוראה שבועיות. בעוד בחינוך העברי ברוב המוחלט של בתי-הספר נלמדות שעה שבועית אחת או שתי שעות שבועיות של אנגלית בכיתות א' ו-ב', בחינוך הערבי שיעור שאינו מבוטל מבתי-הספר שמלמדים אנגלית בכיתות אלו מקצים לכך יותר משעתיים. בכיתות הגבוהות של בית-הספר היסודי, בקרוב למחצית מבתי-הספר בחינוך הערבי מוקצות ללימודי האנגלית יותר מחמש שעות שבועיות.

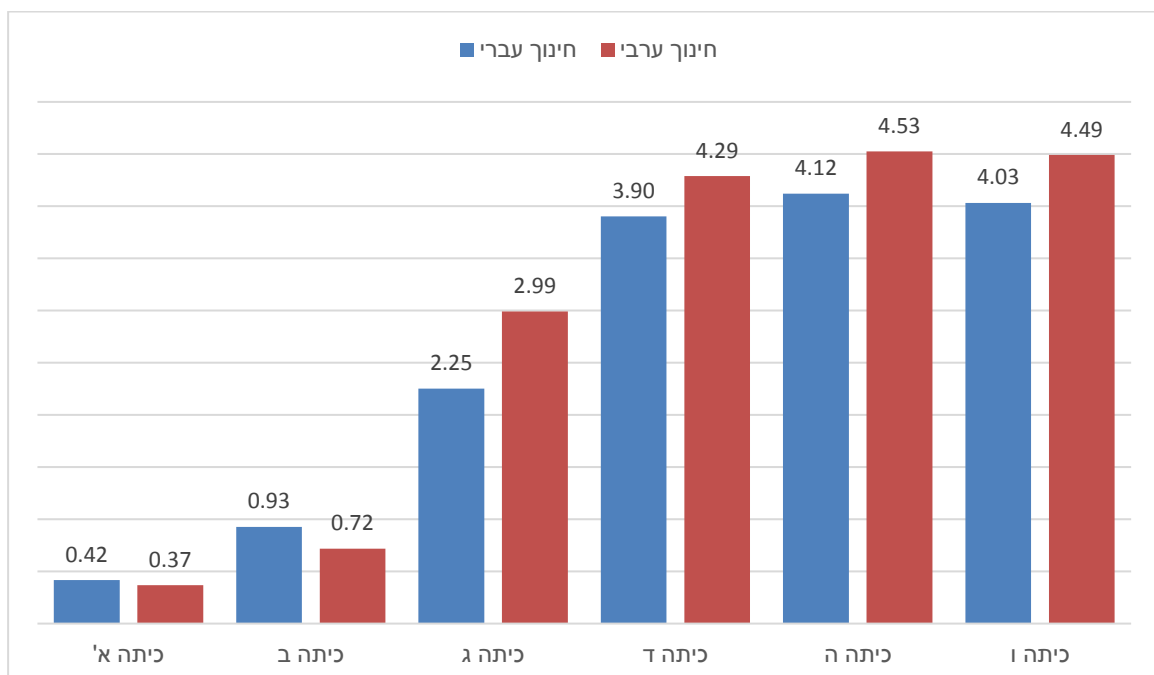

תרשים 8: מספר שעות הוראה שבועיות המוקצות ללימודי אנגלית בכיתות א' ו-ב' בבתי-ספר המלמדים אנגלית, לפי כיתה ומגזר

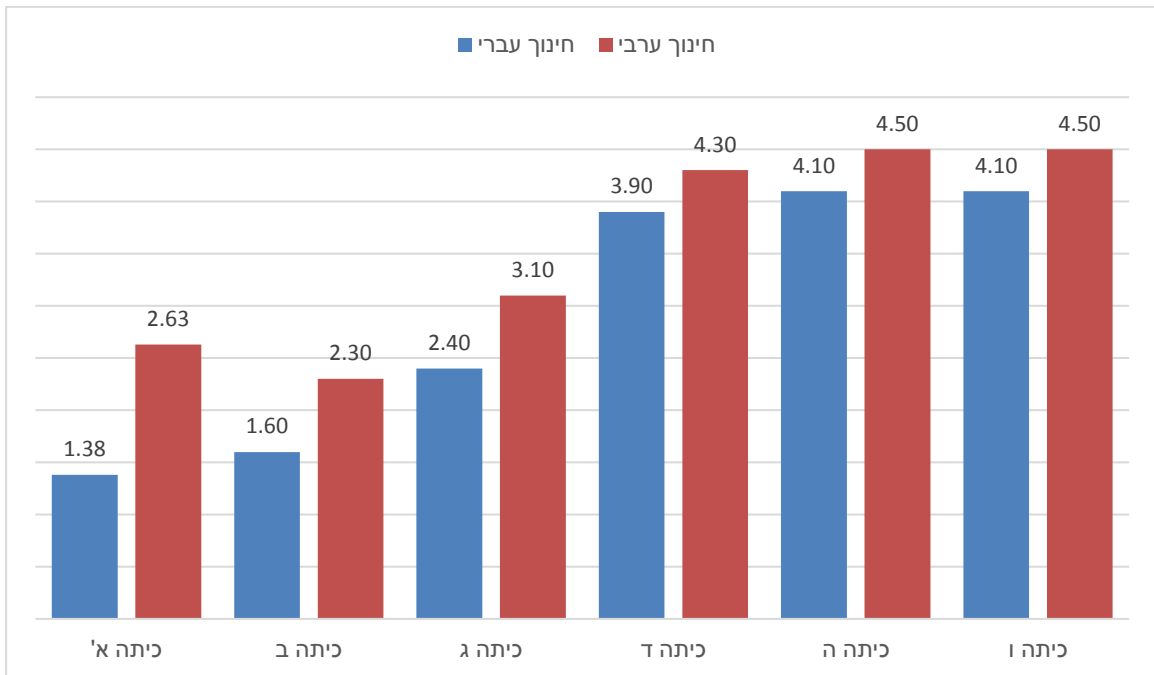
נתונים על שעות לימוד אנגלית רבות יותר בחינוך הערבי מתקבלים גם בבחינת מספר שעות הלימוד שניתנות במוצע לתלמידים בבתי-ספר יסודיים במגזרים השונים בכל הכיתות, לרבות בתי-הספר שבהם לא מתחילים בלימודי האנגלית בשכבות הנמוכות. בשכבות הגיל הצעירות תלמידים בחינוך הערבי לומדים בממוצע פחות שעות אנגלית מתלמידים בחינוך העברי אך מכיתה ג' ואילך תלמידים בחינוך הערבי מקבלים יותר שעות הוראה באנגלית.

תרשים 9: מספר שעות הוראת אנגלית בשבוע במוצע, לפי מגזר

עם זאת, אם נבדקים רק בתי-הספר שבהם מלמדים אנגלית, הנתון המתקבל הוא שגם בכיתות הנמוכות של בתי-הספר היסודיים מספר שעות ההוראה השבועיות שנלמדות בבתי-הספר בחינוך הערבי גבוה ממספר שעות ההוראה השבועיות בבתי-ספר בחינוך העברי. בבית-ספר בחינוך הערבי שבו לומדים אנגלית בכיתה א' מוקצות למקצוע זה יותר מ-2.5 שעות הוראה שבועיות בכיתה א', לעומת פחות מ-1.5 שעות הוראה שבועיות בבית-ספר שבו לומדים אנגלית בכיתה א' בחינוך העברי.

תרשים 10: מספר שעות הוראת אנגלית בשבוע בממוצע, לפי מגזר (בבתי-ספר המלמדים אנגלית)

בסך הכול, תלמידים בחינוך הערבי זוכים בממוצע לכ-10% שעות הוראת אנגלית יותר מתלמידים בחינוך העברי בכל שנות לימודיהם בבית-הספר היסודי – 470 שעות הוראה בחינוך העברי לעומת 522 שעות הוראה בחינוך הערבי.

אשר לסיבות שבגינן לא מלמדים אנגלית כשפה זרה בבתי-ספר בכיתות א' ו-ב', בחינוך העברי ציינו מנהלים בין היתר את אלו: אי-הקצאה מתאימה של שעות ממשרד החינוך (57% מהמשיבים), היעדר הנחיה מקצועית של משרד החינוך ללמד אנגלית בגיל זה (36% מהמשיבים), העדפת חיזוק הלמידה והשליטה בשפת האם קודם לתחילת לימודי האנגלית (19% מהמשיבים), מחסור במורים מתאימים או בתוכנית לימודים מתאימה (15% מהמשיבים) והיעדר תרומה לימודית ללימודי אנגלית בגיל מוקדם יותר (12% מן המשיבים). בחינוך הערבי ציינו 44% מן המשיבים כי הסיבה לכך שאין מלמדים אנגלית בכיתה א' ו-ב' בבית-ספרם היא היעדר הנחיה מקצועית של משרד החינוך ללמד בגיל זה, 34% ציינו שהסיבה היא אי-הקצאה מתאימה של שעות ממשרד החינוך, 20% טענו שיש קושי בלימוד כמה שפות במקביל, 14% העדיפו לחזק את הלמידה והשליטה בשפת האם קודם לתחילת לימודי האנגלית ו-11% ציינו כי הם אינם מלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות כדי למנוע מהתלמידים בלבול ועומס.²⁵

²⁵ בשאלה זו ניתנה למשיבים האפשרות לבחור יותר מתשובה אחת.

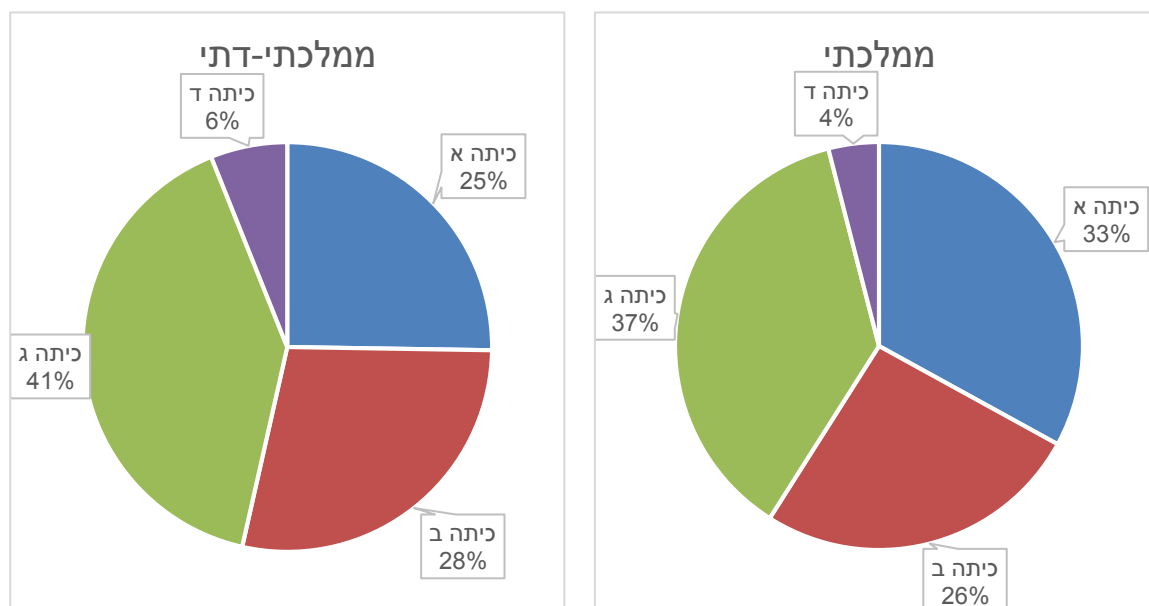

החינוך העברי – פערים בין החינוך הממלכתי לחינוך הממלכתי-דתי

במגזר העברי, תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי מתחילים ללמוד אנגלית מאוחר יותר מתלמידים בחינוך הממלכתי. בחינוך הממלכתי 59% מבתי-הספר מלמדים אנגלית בכיתות א' או ב', לעומת 53% מבתי-הספר בחינוך הממלכתי-דתי.

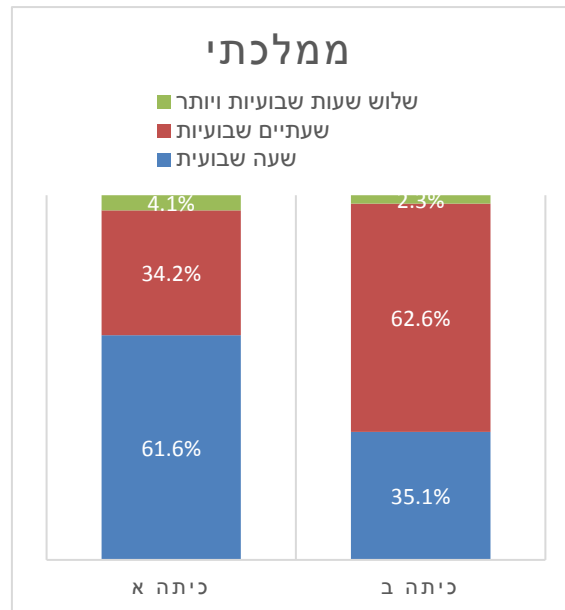
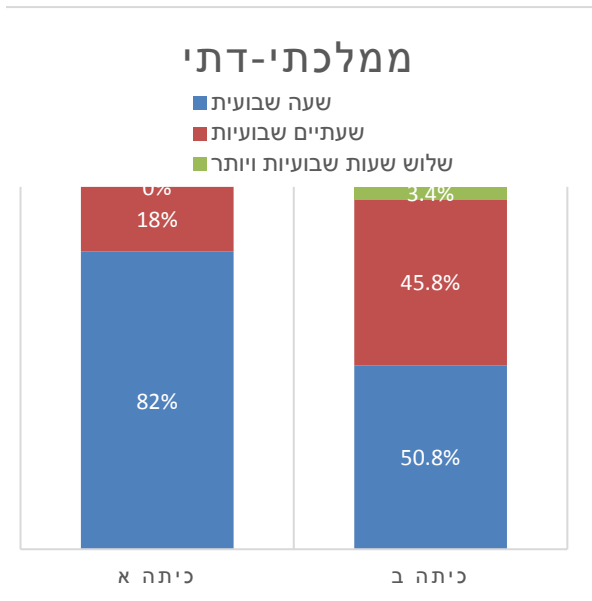
תרשים 11: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי פיקוח, החינוך העברי, תשע"ז

על-פי הנתונים בתרשימים 12 ו-13 שלהלן, שיעור גבוה יותר של בתי-ספר בחינוך הממלכתי מקצים מספר רב של שעות הוראה שבועיות ללימודי אנגלית, ואולם פער זה מתאזן בכיתות הגבוהות יותר של בית-הספר היסודי.

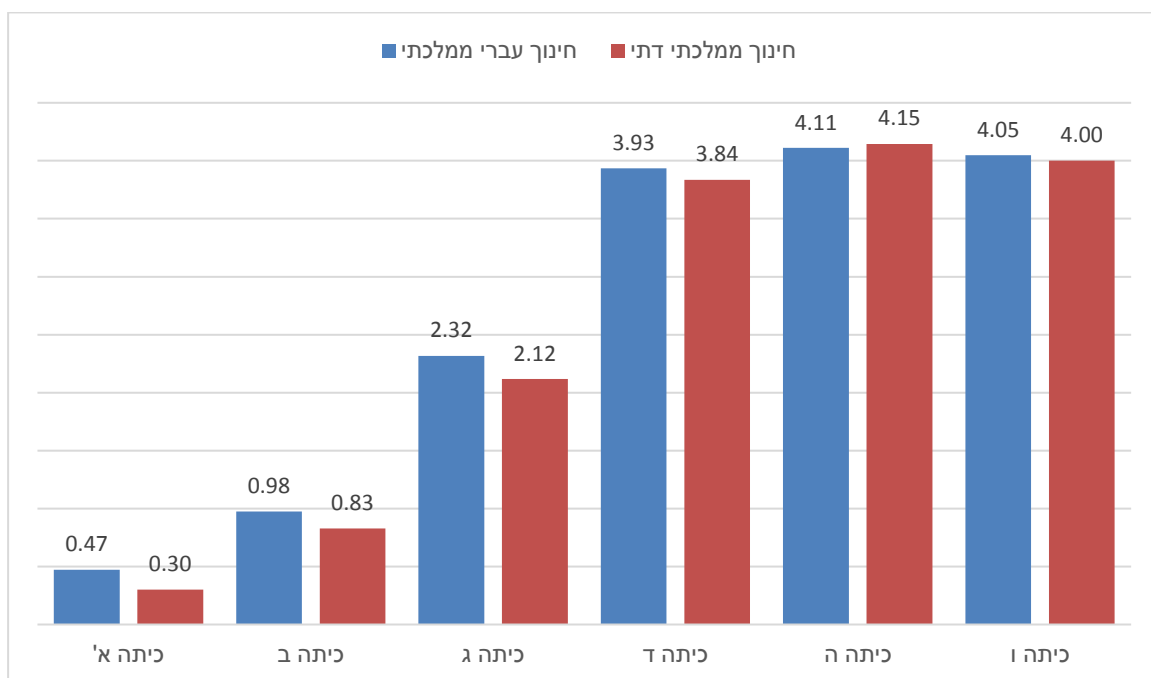
תרשים 12: מספר שעות הוראת האנגלית בשבוע בכיתות א' ו-ב' (בבתי-ספר המלמדים אנגלית בשכבות אלו), לפי כיתה ופיקוח, החינוך העברי

ככלל, מספר שעות הוראת האנגלית בשבוע בחינוך הממלכתי-דתי נמוך ממספרן בחינוך הממלכתי. בכיתות א' ובתי-ספר בחינוך הממלכתי-דתי מלמדים בממוצע כ-35% פחות מבכיתות א' בבתי-ספר בחינוך העברי הממלכתי; פער זה הולך ומצטמצם עד היעלמו בכיתה ד', כפי שעולה מן התרשים הבא.

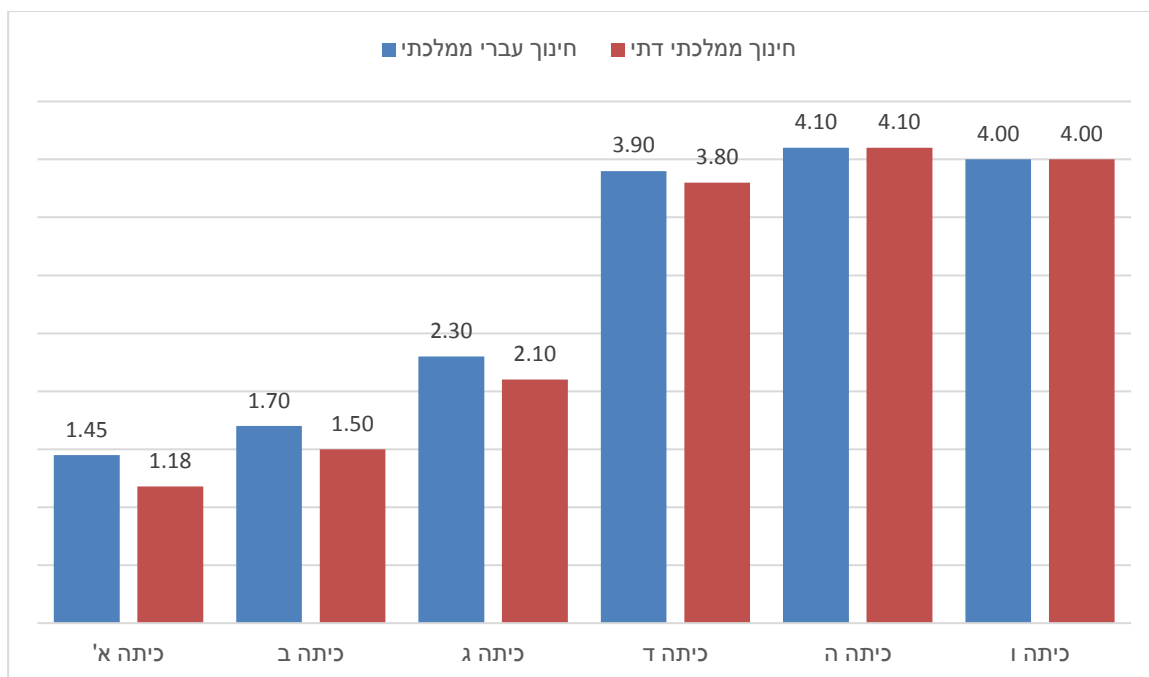
תרשים 13: מספר שעות הוראת אנגלית בשבוע בממוצע, לפי פיקוח, החינוך העברי

פער מסוים בין בתי-ספר בחינוך הממלכתי לבתי-ספר בחינוך הממלכתי-דתי נשמר גם בחישוב הכולל רק את בתי-ספר המלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי, כלהלן.

תרשים 14: מספר שעות הוראת אנגלית בשבוע בממוצע (בבתי-הספר המלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות), לפי פיקוח, החינוך העברי

בשל פערים אלו, המספר הכולל של שעות ההוראה באנגלית של תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי (457 שעות) נמוך בכ-5% מהמספר הכולל של שעות ההוראה באנגלית של תלמידים בחינוך העברי הממלכתי (476 שעות).

בבחינת הסיבות שבגינן לא מלמדים אנגלית בבתי-ספר בכיתות א' ו-ב' עולה כי בחינוך הממלכתי הנימוקים המובילים שמסרו מנהלים לתחילת לימודי האנגלית בבית-הספר בכיתה ג' ומעלה הם אי-הקצאה של שעות ממשד החינוך (62% מן המשיבים), היעדר הנחיה מקצועית של משרד החינוך ללמד אנגלית בכיתות א' ו-ב' (32% מן המשיבים), מחסור במורים או בתוכנית לימודים מתאימה (18% מן המשיבים), העדפת חיזוק הלמידה והשליטה בשפת האם קודם לתחילת לימודי האנגלית (18% מן המשיבים) והיעדר תרומה לימודית לאנגלית בגיל מוקדם יותר (10% מן המשיבים). בחינוך הממלכתי-דתי מסרו המנהלים סיבות דומות: אי-הקצאה של שעות ממשד החינוך (47% מן המשיבים), היעדר הנחיה מקצועית של משרד החינוך ללמד אנגלית בכיתות א' ו-ב' (43% מן המשיבים), העדפת חיזוק הלמידה והשליטה בשפת האם קודם לתחילת לימודי האנגלית (20% מן המשיבים), היעדר תרומה ללימוד אנגלית בגיל מוקדם יותר (16% מן המשיבים) ומחסור במורים או בתוכנית לימודים מתאימה (10% מן המשיבים).

פערים לפי רקע חברתי-כלכלי

משרד החינוך קובע לכל בית-ספר את דירוגו על-פי מדד הטיפוח, המשקף את מצבו החברתי-כלכלי של תלמידיו.²⁶ בחינת שיעור בתי-הספר המתחילים ללמד אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי בפילוח לפי חמישון טיפוח ממוצע של בית-הספר ומגזר מלמדת על פערים ניכרים גם בהקשר זה: בחינוך העברי שיעור בתי-הספר שבהם מתחילים ללמד אנגלית בכיתות א' בכלל בתי-הספר שמקומם נמוך על-פי

²⁶ מאז שנת הלימודים תשס"ח (2007/8) מחושב לכל תלמיד דירוג על-פי מדד טיפוח המכונה "מדד שטראוס", ובו מובאים בחשבון מדדים סוציו-דמוגרפיים שונים (השכלת המשפחה, יישוב המגורים, הכנסה לנפש ועוד). לכל בית-ספר נקבע דירוג על-פי מדד הטיפוח, שהוא ממוצע מדדי הטיפוח של התלמידים הלומדים בו. כלל בתי-הספר שלהם חושב דירוג על-פי מדד הטיפוח מחולקים לחמישה חמישונים טיפוח (חלש, בינוני-חלש, בינוני, בינוני-חזק, חזק) שווים.

מדד הטיפוח גבוה במידה ניכרת משיעורם בכלל בתי-הספר שמקומם גבוה על-פי מדד הטיפוח. לעומת זאת, בחינוך הערבי, שבו חלק ניכר מבתי-הספר סווגו בחמישון החלש ביותר, אין התאמה מסוג זה.²⁷

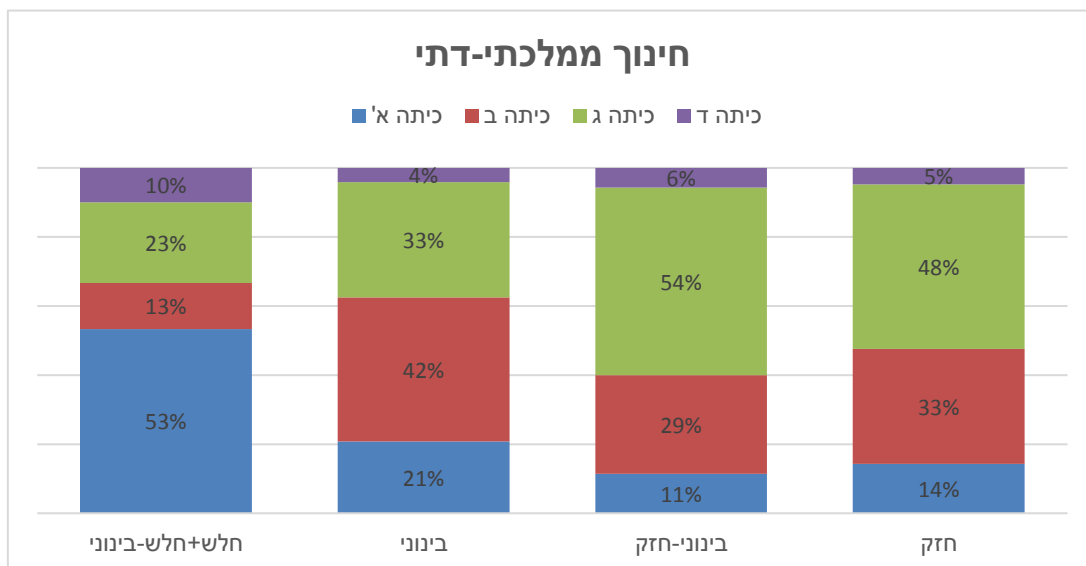
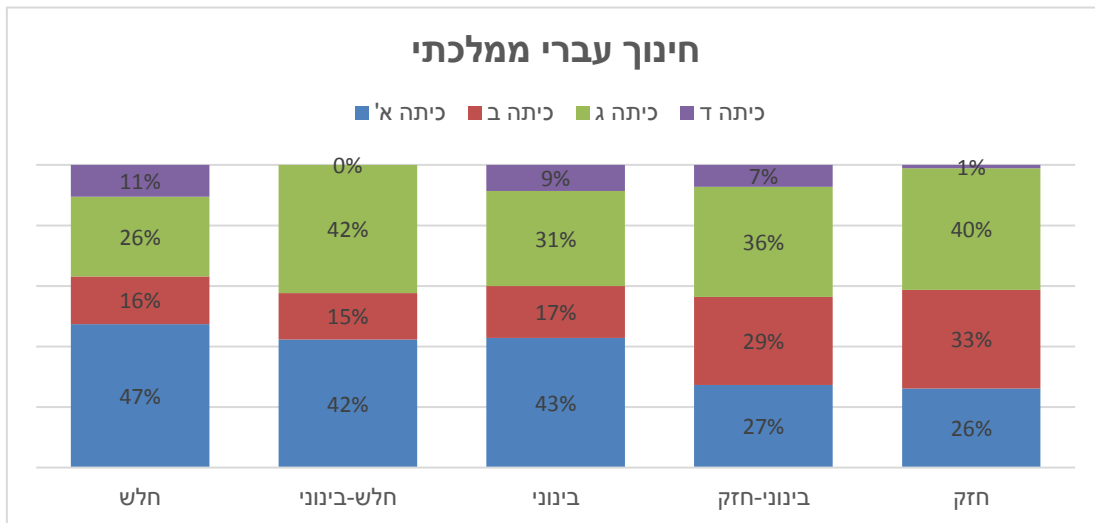

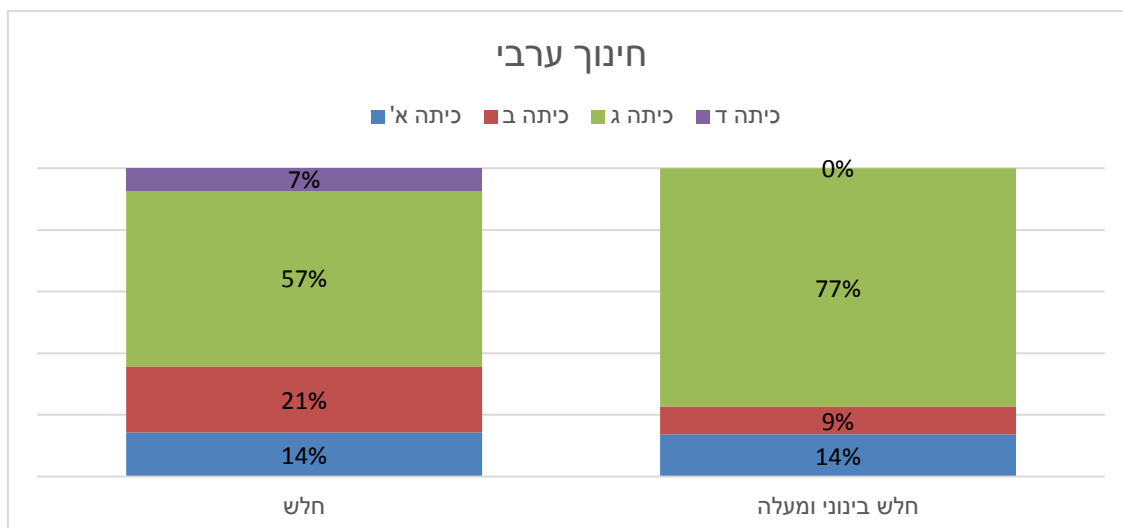
²⁷ בחינוך הערבי ובחינוך הממלכתי-דתי אוחדו חלק מחמישוני הטיפוח בשל מיעוט בתי-ספר בחמישונים אלה במדגם.

תרשים 15: שכבת הגיל שבה מתחילים ללמוד אנגלית, לפי חמישון טיפוח של בית-הספר, מגזר

ופיקוח

בחינת מספר שעות הוראת האנגלית בשבוע בחמישוני הטיפוח השונים מלמדת כי בבתי-הספר בחמישוני הטיפוח החלשים מקצים יותר שעות ללימודי אנגלית בכל אחת משכבות הגיל. סיכום מספר השעות המוקצות ללימוד אנגלית בפילוח על-פי רקע חברתי-כלכלי מעלה כי בממוצע בית-ספר במדד הטיפוח הנמוך ביותר מקצה ללימודי אנגלית בסה"כ כ-10% יותר שעות הוראה מבית-ספר במדד הטיפוח הגבוה ביותר.

לוח 1: מספר שעות הוראת אנגלית בשבוע בממוצע וסה"כ שעות הוראת אנגלית בחינוך היסודי, לפי חמישון טיפוח

חזק	בינוני-חזק	בינוני	חלש-בינוני	חלש	
0.31	0.31	0.35	0.50	0.57	כיתה א'
0.89	0.88	0.83	0.77	0.97	כיתה ב'
2.32	2.33	2.24	2.51	2.78	כיתה ג'
3.83	3.98	3.99	4.08	4.17	כיתה ד'
4.08	4.12	4.24	4.37	4.36	כיתה ה'
4.06	3.98	4.07	4.29	4.35	כיתה ו'
465	468	471	495	516	סה"כ שעות לימוד בחינוך היסודי

ההשפעה של חמישון הטיפוח על מספר שעות ההוראה בשבוע ניכרת עוד יותר כאשר בוחנים רק את בתי-הספר שבהם לומדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי.

לוח 2: מספר שעות הוראת אנגלית בשבוע בממוצע, לפי חמישון טיפוח (בבתי-ספר המלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות)

חזק	בינוני-חזק	בינוני	חלש-בינוני	חלש	
1.30	1.47	1.19	1.46	2.29	כיתה א'
1.60	1.78	1.54	1.64	2.21	כיתה ב'
2.36	2.49	2.37	2.61	3.00	כיתה ג'
3.87	3.98	3.99	4.08	4.21	כיתה ד'
4.12	4.12	4.30	4.37	4.36	כיתה ה'
4.14	4.07	4.13	4.29	4.35	כיתה ו'

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

בבחינת הסיבות שבגינן לא מלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי בפילוח על-פי רקע חברתי-כלכלי עולה כי ככלל, בבתי-ספר שבהם תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך יותר המנהלים מציינים פחות את אי-ההקצאה המתאימה של שעות ממשרד החינוך בין הסיבות האמורות; בבתי-ספר אלה מציינים יותר את הקושי בלימוד כמה שפות במקביל ואת הרצון למנוע מהתלמידים בלבול ועומס. עוד עולה כי 10% ממנהלי בתי-הספר שבהם תלמידים מרקע גבוה יותר ציינו כי לימדו בעבר אנגלית בכיתות הנמוכות ולא היו לכך תוצאות. פירוט הנתונים בטבלה שלהלן:²⁸

לוח 3: הנימוקים שנתנו מנהלי בתי-ספר יסודיים לאי-לימוד אנגלית בכיתות הנמוכות, לפי חמישון

טיפוח

חזק	בינוני - חזק	בינוני	חלש - בינוני	חלש	
55%	61%	52%	50%	30%	אי-הקצאה מתאימה של שעות ממשרד החינוך
31%	39%	39%	48%	39%	היעדר הנחיה מקצועית של משרד החינוך ללמד מוקדם יותר
16%	17%	21%	12%	19%	העדפת חיזוק הלמידה והשליטה בשפת האם קודם לתחילת לימוד האנגלית
8%	11%	6%	14%	20%	קושי בלימוד כמה שפות במקביל
10%	17%	12%	7%	15%	מחסור במורים מתאימים ו/או בתוכנית לימודים מתאימה
14%	4%	3%	19%	9%	היעדר תרומה לימודית ללימודי אנגלית בגיל מוקדם יותר
2%	7%	6%	2%	15%	מניעת בלבול ועומס על התלמידים
10%	2%	--	2%	--	לימדו בעבר ולא הייתה תועלת

4.3. דיון בממצאי הסקרים

ממצאי שני הסקרים שהוצגו בפרק זה מעידים על פערים ניכרים בין המגזרים השונים בנושא גיל תחילת לימודי האנגלית. **פערים אלו בולטים במיוחד בהשוואה בין החינוך העברי לחינוך הערבי.** על-פי נתוני ראמ"ה, כ-60% מן התלמידים הדוברים עברית התחילו ללמוד אנגלית בכיתות א' ו-ב', בעוד קרוב ל-80% מן התלמידים הדוברים ערבית התחילו ללמוד אנגלית בכיתה ג' או מאוחר יותר. על-פי סקר חברת "דיאלוג", בחינוך העברי 57% מבתי-הספר מתחילים ללמוד אנגלית בכיתות א' או ב' ואילו בחינוך הערבי 69% מבתי-הספר מלמדים אנגלית בכיתה ג' או מאוחר יותר. נתוני ראמ"ה מלמדים גם על פערים ניכרים בתוך החינוך הערבי – תלמידים במגזר הבדואי מתחילים ללמוד אנגלית מאוחר יותר מתלמידים במגזר הדרוזי והערבי.

תמונה זאת עולה בקנה אחד עם הקשיים הייחודיים שמערכת החינוך הערבית מתמודדת עמם בכל הנוגע להוראת האנגלית, ובהם קושי של התלמידים דוברי הערבית ברכישת שליטה מלאה בערבית כשפת אם – דבר המשפיע באופן ישיר על יכולתם לרכוש שפה נוספת; חוסר בחומרי לימוד המותאמים לדוברי ערבית ובמיוחד היעדר התייחסות בחומרי הלימוד להיותה של האנגלית שפה שלישית עבור דוברי ערבית; מפגש

²⁸ בשאלה זו ניתנה למשיבים האפשרות לבחור יותר מתשובה אחת.

מצומצם עם השפה האנגלית מחוץ למסגרת בית-הספר והשיעור.²⁹ הסיבות שצינו מנהלי בתי-ספר יסודיים בחינוך הערבי לכך שאין מלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-ספרם, ובהן קושי בלימוד כמה שפות במקביל ומניעת בלבול ועומס בקרב תלמידים, מצביעות אף הן על קשיים אלו. עם זאת אנו רואים כי בתי-הספר בחינוך הערבי שבחרים ללמד אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי מקצים לכך שעות הוראה רבות יותר מבתי-הספר בחינוך העברי, ובסך הכול תלמיד בחינוך הערבי זוכה ליותר שעות הוראה אנגלית בשנות לימודיו בבית-הספר היסודי מתלמיד בחינוך העברי. ממצא זה, התואם את התפיסה הפדגוגית של משרד החינוך בעניין זה, ולפיה הקדמת גיל החשיפה ללימודי אנגלית אפקטיבית רק אם יוקצה מספר רב של שעות ללימודים אלו, ראוי לבחינה מעמיקה נוספת, שתעמוד על אופן השימוש בשעות אלה ועל תרומתן להישגי התלמידים.

על-פי ממצאי שני הסקרים, פערים נתגלו גם בחינוך העברי, בין החינוך הממלכתי לחינוך הממלכתי-דתי. **בחינוך הממלכתי-דתי שיעור בתי-הספר היסודיים שבהם בוחרים ללמד אנגלית בכיתות הנמוכות קטן משיעורם בחינוך הממלכתי (ומכאן שתלמידים בחינוך הממלכתי-דתי מתחילים ללמוד אנגלית מאוחר יותר מתלמידים בחינוך הממלכתי); כמו כן, מספר השעות המוקצות ללימודי אנגלית בחינוך הממלכתי-דתי נמוך ממספרן בחינוך הממלכתי, בכל שכבות הגיל ונתון זה מתקיים הן בבחינת כלל בתי-הספר והן בבחינת בתי-ספר המלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות בלבד.**

עוד עולה מנתוני סקר חברת "דיאלוג" כי בחינוך הממלכתי-דתי בתי-ספר שתלמידיהם מרקע חברתי-כלכלי נמוך נוטים להתחיל את החשיפה לאנגלית בגיל מוקדם יותר, ומספר השעות המוקצות בהם ללימודי אנגלית גבוה ממספרן בבתי-ספר שתלמידיהם מרקע חברתי-כלכלי גבוה יותר, ברוב שכבות הגיל. מספר שעות ההוראה הכולל שמקבל תלמיד בבית-ספר ממלכתי-דתי בחמישון הטיפוח החזק ביותר – 444 שעות – נמוך ב-5% ממספר שעות ההוראה שמקבל תלמיד בבית-ספר ממלכתי-דתי בחמישון הטיפוח החלש ביותר, וב-8% ממספר שעות ההוראה שמקבל תלמיד בממוצע בחינוך היסודי הרשמי.

ממצא נוסף שעלה מהנתונים על בתי-הספר בחינוך הממלכתי-דתי הוא שיש בתי-ספר שאינם מלמדים אנגלית כלל בכיתות ד' ו'י, הכיתות שבהן הם מחויבים, כאמור, ללמד אנגלית על-פי הוראות משרד החינוך. מן הנתונים עולה כי בין 2% ל-3% מבתי-הספר בחינוך זה אינם מלמדים אנגלית באחת משכבות הגיל הללו – ד', ה' או ו'. רבים מבתי-ספר אלו נכללים בחמישון העליון של מדד הטיפוח. עם זאת, בשל המדגם המצומצם (110 בתי-ספר בסה"כ בחינוך הממלכתי-דתי, ובהם שניים או שלושה בתי-ספר שאינם מלמדים אנגלית באחת או יותר משכבות הגיל המדוברות) יש להתייחס לממצאים אלו בזהירות.³⁰

הממצאים על החינוך הממלכתי-דתי משקפים את חולשת בתי-הספר בפיקוח זה בכל הנוגע ללימודי אנגלית. סוגיה זו נדונה בהקשרים שונים: מבקר המדינה עסק בלימודי האנגלית בחינוך הממלכתי-דתי בשנים 2008 ו-2012 ועמד על הפערים בהישגים בלימודי אנגלית בין החינוך הממלכתי לחינוך הממלכתי-דתי; המבקר ייחס פערים אלו למתן עדיפות ללימודי קודש ולהכשרה לא מספקת של המורים לאנגלית בחינוך הממלכתי-דתי וביקר את היעדר הפעילות של מינהל החינוך הדתי בנושא זה.³¹ במחקר מקיף בנושא לימודי האנגלית בחברה הדתית-לאומית שפורסם לאחרונה נטען כי פערים אלה נובעים מהיותה של החברה הדתית, באופן כללי, חברה סגורה יותר כלפי התרבות החיצונית. משום כך, היא חשופה פחות

²⁹ להרחבה ראו: אתי וייסבלאי, [לימודי השפה האנגלית במערכת החינוך](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 13 בנובמבר 2014.
³⁰ נציין כי גם בדוח על לימודי האנגלית בחינוך הדתי, שפורסם בשנת 2012, ציין מבקר המדינה שיש בתי-ספר ממלכתיים-דתיים שאינם מלמדים אנגלית, בניגוד להוראות משרד החינוך בנושא זה. מבקר המדינה, [דוח ביקורת שנתי 62](#), 1 במאי 2012, עמ' 732-734.

³¹ מבקר המדינה, [דוח ביקורת שנתי 62](#), הפרק: "סוגיות במינהל החינוך הדתי", 1 במאי 2012.

לשפה האנגלית באופן טבעי, ובמקרים מסוימים אף נוקטת צעדים יזומים ומנסה להקטין את החשיפה לשפה האנגלית, אשר לתפיסת חלקים בציבור זה היא סמל התרבות המערבית. על-פי כותבי המחקר, הלך רוח זה ניכר במיוחד בבתי-הספר הנפרדים (לבנים ולבנות), שהם, לטענת הכותבים, בתי-הספר החזקים ביותר בחינוך הממלכתי-דתי, הן מבחינה דתית-אמונית והן מבחינת הרקע חברתי-כלכלי של התלמידים.³² את הפערים שנמצאו בסקר חברת "דיאלוג" בין בתי-ספר בחמישוני טיפוח שונים בתוך החינוך הממלכתי-דתי ייתכן שאפשר להסביר באמצעות טיעון זה.

הפערים שנמצאו בסקר בין בתי-ספר עם רקע חברתי-כלכלי שונה של התלמידים מורכבים יותר. בחינוך הממלכתי העברי שיעור בתי-הספר המלמדים אנגלית בכיתות א' ו-ב' בחמישוני הטיפוח החלשים גבוה משיעורם בבתי-הספר בחמישוני הטיפוח החזקים. מספר שעות הלימוד השבועיות המוקצות בממוצע ללימודי אנגלית בבתי-ספר בחמישוני הטיפוח החלשים גבוה ממספר שעות הלימוד המוקצות ללימודי אנגלית בבתי-ספר המסווגים בחמישוני הטיפוח החזקים. גם במספר שעות הלימוד הכולל שמקבלים תלמידים בחינוך היסודי בחינוך הממלכתי העברי יש הבדל מזערי ומספרן גדול יותר בבתי-ספר בחמישוני הטיפוח החלשים יותר. ממצאים דומים עולים גם מנתוני ראמ"ה, ולפיהם שיעור גבוה יותר של תלמידים מרקע חברתי-כלכלי נמוך בחינוך העברי מתחילים ללמוד אנגלית בכיתה א'. בחינוך הערבי לא נמצא נתון דומה.

הסבר אפשרי לממצאים אלה הוא שבבתי-ספר יסודיים בחינוך העברי הרשמי מוקצה מספר גדול יותר של שעות ההוראה מטעם משרד החינוך לבתי-ספר בחמישוני הטיפוח החלשים בהשוואה לזה המוקצה לבתי-ספר בחמישוני הטיפוח החזקים, בשל הקצאת שעות תוספתיות שונות לתלמידים בבתי-הספר החלשים. על-פי נתוני משרד החינוך, בשנת 2015 ממוצע שעות ההוראה לתלמיד בחמישוני הטיפוח החלש ביותר בחינוך היסודי העברי היה גבוה בכ-33% ממוצע שעות ההוראה לתלמיד בחמישוני הטיפוח החזק ביותר. בחינוך הערבי אין פערים ניכרים בשעות ההוראה לתלמיד בין חמישוני הטיפוח השונים, וככלל ממוצע שעות ההוראה לתלמיד בו נמוך ממוצע שעות ההוראה לתלמיד בחינוך העברי בכל חמישוני הטיפוח.³³ הקצאת שעות הוראה רבות יותר ממשרד החינוך מאפשרת לבית-הספר להגדיל את מספר השעות שהוא יכול לנצל במסגרת מדיניות הגמישות הפדגוגית של משרד החינוך ולשלב במערכת הלימודים לכיתות א' ו-ב' את לימודי האנגלית, אם הוא מעוניין בכך. ואכן על-פי השאלונים למנהלים, בבתי-ספר בחמישוני הטיפוח החזקים יותר הנימוק של אי-הקצאה של שעות מצוין בשיעור גבוה יותר מנימוקים אחרים בתשובה על השאלה מדוע לא מלמדים אנגלית בכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי.

³² אריאל פינקלשטיין, [לימודי האנגלית בחברה הדתית-לאומית](#), נאמני תורה ועבודה, שבט התשע"ו, ינואר 2016.

³³ משרד החינוך, מינהל כלכלה ותקציבים, נתוני מערכת [שקיפות בחינוך](#).

